

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KATONA CSABA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMXII

KEGLEVICH KRISTÓF

Ciszterci pecséthasználat a középkori Magyarországon*

1. Az erősen központosított ciszterci rend legfőbb döntéshozó szerve, a generális káptalan évenként ülésezett Cîteaux-ban, minden apátnak részt kellett vennie rajta.¹ A nagykáptalan a rend valamennyi ügyében, nagy horderejű és részletkérdésekben egyaránt illetékes volt, statútumai valamennyi monostort kötelezték. Így a ciszterciek pecséthasználatát is a nagykáptalan szabályozta: irányelveket szabott és büntette a pecsétekkel kapcsolatos visszaéléseket.² Az alábbiakban először a generális káptalan határozatai alapján tekintjük át a ciszterci apátok, a konventek, a nagykáptalan és a rend központi kormányzatában tevékeny tisztségviselők pecséthasználatára vonatkozó előírásokat, majd az abúzusokat. Ezután bemutatjuk a magyarországi gyakorlatot,³ megvizsgálva, hogy – Lékai Lajos rendtörténeti könyvének alcímét idézve – az eszmény mennyiben esett egybe a valósággal. Kitérünk a magyar emléktárgy művészettörténeti értékelésére,⁴ valamint a ciszterciek a pecsételés mikéntjéből következően csekély, csupán alkalmi hiteleshelyi tevékenységére is. A tanulmány függelékében pedig számba vesszük a hazai apátságok

fönmaradt középkori pecsétjeit (a lenyomatokat, továbbá a négy megmaradt tipáriumot) és a szepesi apátság okleveleit.

2. A legkorábbi ciszterci pecséteket, amelyekről tudomásunk van, Szent Bernát clairvaux-i apát (†1153) használta. Első – csupán közlésből ismert – mandorla alakú pecsétje egy habitusba öltöztetett, pásztorbotot tartó kart ábrázolt, +SIGNVM(M) ABBATIS CLAREVALLIS körirattal. A mézajkú doktor (*doctor mellifluus*) élete vége felé, mivel titkára, Miklós testvér elárulva őt, leveleket hamisított nevében, amint erről III. Jenő pápának írt leveléből értesülünk, új pecsétet kényszerült vésetni. Ezen maga Bernát apát volt látható, ülő testhelyzetben, bal kezében a pásztorbot, jobbában egy azonosíthatatlan tárgy (későbbi analógiák alapján könyv). A szintén ovális pecsét körirata immár Bernát nevét is magába foglalta: +SIGILLVM BERNARDI ABBATIS CLAREVALL(IS). Bernátnak a pápához írt leveléből az is kiderül, hogy titkára és a clairvaux-i perjel is külön pecsétet használt; erre nyilván apátjuk – részben a clairvaux-i monostorra háruló – kiterjedt levelezése miatt lehetett szükség.⁵ A központi elvekkkel ellentétes jelenség – az apáton kívül más is használ pecsétet – egy évszázad alatt igen ritkán ismétlődött meg (kivételesen a longpont-i konvent pecsétje, lásd később). Bernát pecsétjének ábrázolását is a saját maga által terjesztett ciszterci egyszerűséget és a formálódó szokásokat figyelmen kívül hagyva készítette el.

Vilmos cîteaux-i apát (1178–1180) a champagne-i grófnak szóló levelében a 12. század második felének hivatalos ciszterci fölfogása tükröződik: hamisnak ítélte Gottfried buzay-i apát pecsétjét, amiért az Gottfried nevét is tartalmazta.⁶ A név köriratban való szerepeltetését tilalmazó írásos határozat nem őrződött meg, de az apátok tartották magukat hozzá. A generális káptalan 1200-ban az egyszerűség és az egységesség jegyében elrendelte, hogy az apáti pecsétek pásztorbotot tartó álló főpapot vagy pásztorbotot tartó kezet jelenítsenek meg.⁷ 1218-ban megtiltotta, hogy az

* Köszönöm Körmenyi Tamás, Heiter Gottfried Opraem, Benkő Elek, Spekner Enikő, Orgona Angelika, Hegedűs András, Solymosi László, Zámbo Éva, valamint Dénesi Tamás segítségét és a dolgozat megírásához nyújtott tanácsait.

¹ A ciszterci rend történetének legjobb összefoglalása: Lékai Lajos: A ciszterciek. Eszmény és valóság. Bp., 1991. A generális káptalan lefolyását és hatékonyságát ismerteti Keglevich Kristóf: A cîteaux-i nagykáptalan és a magyar apátságok a középkorban. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 20 (2008) 1–2. sz. 15–18.

² Gregor Müller: Von den Siegeln im Orden. *Cistercienser Chronik*, 31 (1919) 1–11., 23–27.; Thomas Vogtherr: Siegelrecht, Siegelmißbrauch und Siegefälschung bei den Zisterziensern. *Archiv für Diplomatik*, 45 (1999) 61–86.; Beatrice Marnetté-Kühl: Vom Abt zum Konvent. Eine Etappe in der Geschichte des Ordenssiegels. In: *Das Siegel. Gebrauch und Bedeutung*. (Hrsg. v. Gabriela Signori. – Gabriel Stoukalov-Pogodin.) Darmstadt, 2007. 65–74.; Ferenc L. Hervay: Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria. Roma, 1984. (Bibliotheca Cisterciensis 7.) (a továbbiakban: Repertorium) 25–26.

³ A magyar ciszterci pecséthasználatot röviden bemutatja: Solymosi László: Észrevételek a Ciszterci Rend magyarországi történetének repertóriumáról. *Levéltári Közlemények*, 55 (1984) 242–243., 248–250.

⁴ A konventi pecsétekhez: Pierre Bony: An Introduction to the Study of Cistercian Seals. The Virgin as Mediatrix, then Protectrix on the Seals of Cistercian Abbeys. In: *Studies in Cistercian Art and Architecture*. III. Kalamazoo, 1987. (Cistercian Studies Series 89.) 201–240.

⁵ Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 1., 26.; Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 62.

⁶ Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 1. Buzay Franciaország Loire-mente régiójában fekszik.

⁷ Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786. I–VIII. (Edidit Josephus-Maria Canivez.) Louvain, 1933–1941. (a továbbiakban: SC) 1200/15. sz. Vö. Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 64–66.

apátok két pecsétet használjanak.⁸ Ez a határozat megváltozott formában került be a nagykáptalanok statútumaiból szerkesztett, és folyamatosan bővített *Libellus definitionum*. A *Libellus definitionum* 1257-i redakciójában egy egész fejezet foglalkozik a pecséthasználattal, de ebben már az olvasható, hogy az apátoknak lehet két pecsétjük, csak két nagypecsétjük (*sigillum principale*) nem. A nagypecsétet a fontos iratok hitelesítéséhez, a kisebbet, amelyet a *Libellus* ellenpecsétnek nevez – körirata: CONTRASIGILLVM [NOMINIS] ABBATIE –, a csekélyebb jelentőségű ügyek és levelek esetében használták. A nagypecsét vésete az 1200. évi rendeletben megszabott (pásztorbotot fogó álló apát vagy keze) maradt, az ellenpecsétét viszont nem szabályozták.⁹ Az ellenpecséték között így akadnak egyéni kiképzésűek, amelyeket a főnti motívumokon túlmutatón készítettek el. Például Ourscamp (*Ursi Campus*) Vilmos nevű, 13. századi apátja kerek ellenpecsétjének mezőjét, amelyet körvonal határol el a körbe futó CONTRASIGILLVM betűktől, a pásztorbot osztja két részre, ez választja el az VR | SI CA(M) | PI szavakat is. Utódja, Gilles ellenpecsétjén pásztorbotot tartó kinyújtott kart és alatta – a monostor nevére utalva – egy fejt hátrafelé fordító medvét ábrázoltatott.¹⁰ Az apáti ellenpecsétet olykor a monostorének nevezték; például 1450-ben a kaisheimi monostor ellenpecsétjét a perjelnek és az alperjelnek vissza kellett adnia a rendház apátjának.¹¹ Sem a nagy-, sem az ellenpecsét alakjára, méretére, a tipárium anyagára, sem a viasz színére nem vonatkozott központi előírás. 1257-ben meg kellett akadályozni, hogy az apátok pecsétjeiken magukat hivalkodón „a pápa úr apátjának vagy káplánjai”-nak vagy „Krisztus szegényei szolgálói”-nak nevezzék.¹² A szigorú és puritán ciszterci elveknek a szerény, anonim és személytelen apáti pecsét felelt meg. 1447-ben – az eszmények ekkorra már valamelyest fellazultak – az angol és a skót apátoknak meg kellett parancsolni, hogy pecsétjeiket a rend régi szokása szerint készíttessék el.¹³ A 13. század folyamán a hivalkodás jeleként tűnt föl a főpapi süveg (*mitra*) a ciszterci apáti pecséték ábrázolásán.¹⁴

Az apáti pecséthasználattal egyik fontos területe volt a vizitációk jegyzőkönyveinek hitelesítése. A *Libellus definitionum* 1220 körüli és 1257-i szövege hangsúlyozza, hogy a jelentést csak a vizitáló apát pecsételje meg. Egy 1296-i statútum megparancsolta, hogy a vizitációs jegyzőkönyvet a vizitáló és a

1. kép. Az egresi apát 14. századi tipáriumának lenyomata (Repertorium 247., Kat. 4.2.1.)

vizitált függőpecsétjével is erősítsék meg.¹⁵ Természetesen minden levelet, esetenként a levél átvételét is a pecséttel hitelesítették. 1390-től a nagykáptalanról hiányzó apátoknak atyaapátjaik kötelesek voltak az adott év statútumait pecsétjük alatt átküldeni. 1410. évi adatból tudjuk, hogy a cíteaui apát levelét Sept-Fons apátja az átvétel jeleként megpecsételte.¹⁶ A boulbonne-i apát, amikor szóba került monostorának a Calers-en-Foix-i rendházzal való egyesítése, az erre vonatkozó valamennyi okirat hiteles átírását (*vidimus*) biztos követ által, saját pecsétje alatt és egy pápai közjegyző kézjeggyel ellátva volt köteles Cîteaux-ba küldeni.¹⁷ Az ingatlanok elidegenítéséből befolyt pénzt az eladó apát és atyaapátja pecsétjével lezárva, biztos helyen őrizték.¹⁸

A ciszterci rend jogi fejlődésének fontos állomása XII. Benedek pápa 1335. évi apostoli konstitúciója (*Fulgens sicut stella*). A pápa – maga is ciszterci szerzetes – számos más intézkedés mellett elrendelte, hogy az apátok tüntessék föl pecsétjükön nevüket.¹⁹

A pásztorbot eredetileg az apáti, a 7. századtól a püspöki (főpásztori) hivatal jelképe. Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet. Bp., 1918. 277–278.

⁸ SC 1218/13. sz.

⁹ 1237-ben az apátok még csak egy pecséttel élhettek. Bernard Lucet: Les codifications cisterciennes de 1237 et de 1257. Paris, 1977. 149–150., 297–298. (VIII. 1.) A *Libellus definitionum* korábbi, 1202-i és 1220 körül összeállított változataiban még nem szerepel a *De sigillis* fejezet. Bernard Lucet: La codification cistercienne de 1202 et son évolution ultérieure. Roma, 1964. (Bibliotheca Cisterciensis 2.) A ciszterci rend joggyűjteményeire lásd Keglevich K.: Cîteaux i. m. 10–15.

¹⁰ Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 5., 23. Ourscamp franciaországi (Picardia) település.

¹¹ SC 1450/50. sz. Kaisheim Bajorországban található. Vö. Kat. 14.2.2.

¹² SC 1257/6. sz.

¹³ SC 1450/50. sz.

¹⁴ Marnetté-Kühl, B.: Vom Abt zum Konvent i. m. 70.

¹⁵ Lucet, B.: La codification (1202) i. m. 86. (VII. 2.), Lucet, B.: Les codifications (1237–1257) i. m. 284. (VII. 2.), SC 1296/6. sz. A nagykáptalan két 13. századi döntése tovább finomította a vizitáció pecséthasználátának rendjét: SC 1242/3. sz. a cíteaui és a clairvaux-i perjel szerepét korlátozta, SC 1293/1. sz. pedig elrendelte, hogy a vizitátorokhoz társuló apátok tapasztalataikat élőszóval vagy saját pecsétjük alatt jelentsék az atyaapátnak. Egyetlen magyarországi vizitáció anyaga maradt fenn: Seifried von Waldstein reini (Stájerország) apát 1357-i, a hazai monostorok többségének helyzetét bemutató jelentése az Anjou-kori magyar ciszterci történet alapvető forrása. Békefi Remig: A pilisi apátság története. I–II. Pécs, 1891–1892. (A zirczi, pilisi, pásztói és szent-gothárdi ciszterci apátságok története I–II.) [Reprint: Bp., 2010.] I. 254–257.

¹⁶ SC 1390/9., 1410/80. sz. Sept-Fons ma franciaországi (Auvergne) trappista rendház. – SC 1358/1. sz. általánosságban elrendeli, hogy az apátok küldöttei pecsétjük alatt hiteles bizonyosságot nyújtsanak.

¹⁷ SC 1454/69. sz. Mindkét apátság Franciaországban (Midi-Pyrénées) található.

¹⁸ SC 1322/14. sz.

¹⁹ SC III. 415. (9. §)

3. XII. Benedek 1335-i bullájának a szfragisztika szempontjából talán az apáti pecsét nevesítésénél is fontosabb újítása, hogy engedélyezte a konventek pecséthasználátát. Ezt korábban tiltották, ám bár a longpont-i apátság konventje már 1160 körül pecsét birtokában volt (kőirata: +SIGILLVM SANCTE MARIE LONGI PONTIS).²⁰ A generális káptalan 1218-ban fölszólította a sobradói konventet, hogy törje össze pecsétjét, és a parancsot általánosan is megismételte.²¹ Az angliai Waverley konventje, miként ez a rendház évkönyvéből kiolvasható, a tilalom ellenére 1221-ben új (!) pecsétet készített magának.²² Ugyanezekben az években feltehetően a borsmonostori konvent is használt pecsétet.²³ Az 1257-i *Libellus definitionum* megerősítette, hogy a konventeknek nem lehet pecsétjük.²⁴ A ciszterci konventek állandó követelése lehetett a saját pecsét, hiszen – ezt mutatta a többi szerzetesrend példája – úgy csökkenhetett volna az apáttól való függésük, úgyintézésük is egyszerűbbé vált volna. Szándékuk érvényesülését a generális káptalanon összegyűlő apátok 1335-ig sikerrel gátolták meg. Egyes apátnők a pápai bulla kihirdetése után sem készítették konventjüknek pecsétet, a cíteaux-i nagykáptalan ezért megróttá őket.²⁵ XII. Benedek a konventek szerepét növelni akarta, ezért pecsétet adott a kezükbe, és úgy döntött, ezután ingatlant eladni vagy kölcsönt fölvenni csak az apát és a konvent egyetértésével lehet, az okmányt mindkét pecséttel meg kell erősíteni.²⁶ Ennek ellenére 1402-ben előfordult, hogy a pontigny-i apát (más vétkei mellett) súlyosan visszaélt konventjének pecsétjével: magánál tartotta, még utazásaira is magával vitte, és tetszése szerint mindent megpecsételt vele, konventjét így annak tudtán kívül adósságokba verhetett.²⁷ Hasonló esetek történhettek 1437 táján, amikor a nagykáptalan megfenyítette azon apátokat, akik konventjük tudta és beleegyezése nélkül elidegenítik a monostor javait, és a konventi pecséttel zálogügyleteket intéznek.²⁸ A generális káptalanról távol maradó apátnak 1335 után konventje pecsétjével

is igazolnia kellett kimentését.²⁹ XII. Benedek bullája után átmeneti megoldásként olyan pecsétek is születtek, melyeket kőiratok szerint az apát és a konvent közösen használt.³⁰

A *Fulgens sicut stella* nem rendelkezett a konventi pecsét ábrázolásáról, ezért a nagykáptalan még 1335-ben kiegészítette a pápai bullát, és megszabta, hogy a konventek pecsétje kerek legyen, a tipárium rézből készüljön és Szűz Mária képét véssék rá.³¹ Amint a ciszterci rendben az apáti pecsétek ábrázolása is meglehetősen egyöntetű volt, a konventi pecsétek egységesítését célzó elgondolás is érvényre jutott: kompozíciójuk központi alakja szinte kivétel nélkül Mária, rajta kívül egyes példányaikon a gyermek Jézus, angyal, virág, madár látható. Az imént említett Ourscamp konventjének pecsétjén a Madonna lábainál a medve is helyet kapott.³² Két gyertya ábrázolásával a kerzi konvent Zsigmond-kori pecsétje is – csak úgy, mint Mihály kerzi apát 1430-i pecsétje – a településnévre utal (*Kerze* = gyertya).³³

2. kép. Az ourscamp-i konvent 1325-i pecsétje
(Bony, P.: Cistercian Seals i. m. Fig. 8.39.)

A konvent pecsétjének őrzését Cîteaux 1336-ban az apátra, a pénztárnokra (*bursarius*), a perjelre és egy negyedik, választott szerzetesre bízta. Egy-egy kulcs birtokában ők felügyelték a rendház biztos helyen őrzött és négy lakattal elzárt vagyonát is.³⁴ Kisebb létszámú konventek esetében, például Magyarországon, a pénz és a pecsét őrzésének ez a bonyolult módja aligha honosodott meg. A középkor alkonyán, 1458-ban a visszaélések miatt a generális káptalan azon zárdák pecsétjét, amelyeket hatnál kevesebb apáca lakott, vizitátoruk vagy

²⁰ Bony, P.: Cistercian Seals i. m. 204–205. Longpont Franciaországban (Picardia) található.

²¹ SC 1218/17., 45. sz. Sobrado Spanyolországban, Galiciában fekszik.

²² Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 5. 26. jz. Waverley a 14. században – szintén szokatlan módon – S(IGILLVM) ABBATIS ET CONVENTV[S] D[IE] WAWERL[-] köriratú pecsétet használt, emiatt Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 78–79. úgy vélekedik, hogy ehhez hasonlóan az 1221-i pecsét sem csak a konventé volt.

²³ Kat. 2.10.1.

²⁴ Lucet, B.: Les codifications (1237–1257) i. m. 297–298.

²⁵ SC 1340/2. sz. Miután Cîteaux a 12–13. század fordulóján változtatott korábbi, női közösségeknek a rendezés való csatlakozását elutasító álláspontján, és mind több apácázárdát fogadott be, a nővérekkel kapcsolatos sokféle teendő is a generális káptalanra, illetve az atyaapátokra hárult. Lékai L.: Ciszterciek i. m. 330–334. A ciszterci zárdák életét a nagykáptalan nem szabályozta olyan egyöntetűen, mint a férfi monostorokét (nem is törekedett erre), így fordulhatott elő, hogy már a 13. század elején több ciszterci apáca-konvent használt pecsétet. A wöltingerodei (Németország, Alsó-Szászország tartomány) konvent 1224-i pecsétje a trónoló Szűz Máriát ábrázolja, ölében a kis Jézussal – megfelelően az egy évszázaddal később intézményesített gyakorlatnak. Marnetté-Kühl, B.: Vom Abt zum Konvent i. m. 72–73.

²⁶ SC III. 411., 412–415. (2., 4., 8., 9. §)

²⁷ Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 25.

²⁸ SC 1437/57. sz.

²⁹ SC 1363/8. sz. Az apátok könnyűszerrel rávehették konventjüket, hogy pecsételje meg kimentő levelüket, így a fenti intézkedés inkább jelképes. Egy évtizeddel korábban az a döntés született, hogy a távol maradók mentésére csak a cíteaux-i apát ellenpecsétje vagy pecsétje alatt kelt fölmentés fogadható el. SC 1350/5. sz.

³⁰ Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 80. 79. jz.

³¹ SC 1335/2. sz. Ezt ismétli meg a pápai konstitúció nyomán kidolgozott *Libellus novellarum definitionum* is: In omnibus sigillis conventuum imago Beate Marie imprimatur, et sigilla ipsa de cupro fabricentur. Nomasticon Cisterciense, seu antiquiores Ordinis Cisterciensis constitutiones a Juliano Paris, a monasterii Fulcardimontis abbate, strictioris observantiae, collatae ac notis et observationibus adornatae. Parisiis, 1664. Editio nova ab H. Séjalon. Solemnes, 1892. (a továbbiakban: Nomasticon) 518. Idézi Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 6.; Repertorium 25.

³² Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 7.; Bony, P.: Cistercian Seals i. m. 217.

³³ Kat. 7.4.1., 7.2.1. A helység valójában az Oltba ömlő Kerc patakról kapta nevét, a víznév pedig német személynévből keletkezhetett. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I. Bp., 1988⁴. 716.

³⁴ SC 1336/1. sz., vö. SC III. 413. (18. §). A *bursarius* hivatalára lásd Békefi R.: A pilisi i. m. I. 69.

a legközelebbi apát őrizetére bízta; az ilyen konvent a továbbiakban csak az ő engedélyével adhatott ki oklevelet.³⁵

1340-ben a nagykáptalan kinyilvánította, hogy azon távoli országokban, ahol nincsenek közjegyzők, a ciszterci monostorok úgy adhatnak közhitelű oklevelet, ha az apát és a konvent pecsétje mellett – XII. Benedek bullája szerint ekkor autentikus az oklevél – hitelét egy másik (a rendhez tartozó) apát pecsétje is tanúsította.³⁶ Talán éppen a magyar apátok kérték a statútum közzétételét, hiszen Magyarországon nem terjedt el a közjegyzői gyakorlat, ám a magyar forrásanyagban ilyen módon kibocsátott diploma nem fordul elő.

Az 1257. évi *Libellus definitionum* értelmében a perjelnek és a tisztségviselőknek (*officiales*) nem lehetett olyan pecsétjük, amelyen szerepelt az apátság neve (más pecsétjük tehát lehetett).³⁷ A nagykáptalan 1601-ben megparancsolta, hogy a biztonságosabb ügyintézés miatt az *officiariusok* kis pecsétet használjanak, a konvent és az apát pecsétje pedig különbözzék egymástól. Az utóbbi rendelkezést 1605-ben megismételték. (Egyes konventek még mindig nem rendelkeztek saját pecséttel.)³⁸

4. A generális káptalannak a kezdeti időkben (a 12. század közepén), amíg az apátok lelkiismeretesen részt vettek rajta, nem volt szüksége arra, hogy végzéseit hitelesítse. A rend gyors elterjedése azonban két nehézséget is okozott: Cîteaux-ban túl sok vendéget kellett elszállásolni, másrészt a távoli országok apátjai nem tudtak évente megjelenni.³⁹ A statútumok írásba foglalása és hitelesítése a távol maradók miatt vált szükségessé; a cîteaux-i apát pecsételte meg őket saját (nagy)pecsétjével.⁴⁰ Kivételes esetekben – mint például a filiációs viszonyok tisztázása – előfordult, hogy a protoapátok is ellátták pecsétjükkel a határozatot.⁴¹ 1318-tól a cîteaux-i apát ellenpecsétjével is hitelesíthették a statútumokat.⁴² A cîteaux-i apát leveleinek és pecsétjeinek meghamisítása miatt 1445-től pápens leveleit jegyzőjével együtt saját kezűleg aláírta, és függőpecsétjeinek hátába belenyomta ellenpecsétjét is.⁴³

³⁵ SC 1458/59. sz.

³⁶ SC 1340/6. sz.

³⁷ Lucet, B.: Les codifications (1237–1257) i. m. 298. (VIII. 1.)

³⁸ 1601: SC VII. 229. (XXVI. 9.), SC 1605/63. sz.

³⁹ Lékai L.: Ciszterciek i. m. 57–59., 75–76.

⁴⁰ 1261-ben a nagykáptalan megregulázta a vizitátornak ellentmondó Huelgas de Burgos-i (Spanyolország, Kasztília) apátnót. A határozat végén ezt olvassuk: In huius rei testimonium sigillum domini Cistercii, quo solo utitur Capitulum generale, presentibus duximus apponendum. SC 1261/35. sz. Idézi: Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 8. 47. jz.; Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 82.

⁴¹ Gregor Müller: Studien über das Generalkapitel. XXVII. Unterzeichnung und Siegelung der Definitionen. *Cistercienser Chronik*, 15 (1903) 120–124. A négy protoapátság Cîteaux első négy alapítása: La Ferté, Pontigny, Clairvaux és Morimond. Fontos szerepet játszottak a rend kormányzatában, tőlük eredeztetjük a ciszterci rend négy ágát. Lékai L.: Ciszterciek i. m. 39.

⁴² SC 1318/20. sz. Még egy adat vonható ide: 1540-ben a cîteaux-i káptalanterem bejáratánál kitztek egy, a generális káptalan ellenpecsétjével ellátott folszólitást, amely fenytést helyezett kilátásba azon apátok számára, akik napnyugtáig nem fizetik meg a *contributiót*. Ez az ellenpecsét a cîteaux-i apát ellenpecsétjét jelenti. Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 9. és *uő*: Unterzeichnung und Siegelung i. m. 123–124.

⁴³ SC 1445/24. sz.

A nagykáptalan üléseit 1197-től a definitorok készítették elő és vezették, a határozatokat is ők szövegezték meg. A *definitorium* létszáma 1265-től 25 főben állandósult; véleménye mind fontosabbá vált, a káptalan irányítása lassanként a definitorok kezébe csúszott át.⁴⁴ Így részint szimbolikus okokból, részben néhány rendelet meghamisítása miatt, a visszaélések megakadályozására a generális káptalan 1390-ben úgy döntött, hogy parancsait a jövőben a cîteaux-i apát ellenpecsétje helyett a *definitorium* pecsétjével erősítsék meg. A pecsét a megkoronázott Szűz Máriát ábrázolta, amint karjait védelmezően kiterjeszti a hozzá könyörögő apátok, köztük Szent Benedek és Bernát fölé. Körirata így hangzott: S(IGILLVM) DIFFINITORV(M) CAP(ITV)LI GENERALI(S) CIST(ERCIENSIS) OR(DI)NIS.⁴⁵ Ez a tipárium a 15. század végén elveszett, pontosabban hozzáférhetetlenné vált. Humbert-Martin de Losne cîteaux-i apát a hatékonyabb ügyintézés miatt Rómába vitte, ám ott 1476-ban meghalt, a pecsét így Falco János Sant Bernard-i apát kezébe került, akitől nem sikerült visszaszerezni. Ezért a generális káptalan 1478-ban a definitorok pecsétjének megújítását, azaz új nyomó vésését határozta el, amely az előzőtől annyiban tért el, hogy – megkülönböztetésül – a Madonnát lábai alatt a holdsarlóval jelenítette meg.⁴⁶ A Kőpönyeges Madonna-ábrázolás a 14. század második felétől a konventi pecsétteken is feltűnt.⁴⁷

3. kép. A definitorium 1474. szept. 12-i pecsétje (Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 60–4–6)

Az említett 1476. és 1478. évi határozatok szerint nemcsak a *definitorium* pecsétje kallódott el, hanem a *suffragiumokhoz* használt pecsét is. A *suffragium(ok)* a generális káptalan által a rend jötevői számára engedélyezett lelki kiváltságokat jelentik, a ciszterciek könyörgéseinek, miséinek, szolgálatainak, böjtjeinek, virrasztásainak, alamizsnálkodásának, bűnbánatának és más lelki javainak kegyelmeiben lehetett általuk

⁴⁴ Lékai L.: Ciszterciek i. m. 77–78.; Keglevich K.: Cîteaux i. m. 17.

⁴⁵ SC 1390/2. sz.

⁴⁶ SC 1476/70., 1478/38. sz. Sant Bernard Spanyolországban (Valencia) található.

⁴⁷ Bony, P.: Cistercian Seals i. m. 221–226.

részesedni. A nagykáptalanon összegyűlt apátok a 12. század végétől (először 1194-ben, 1195-től rendszeresítve, a káptalan negyedik napján) imádkoztak a pápáért és bizonyos uralkodókért. Ebből a szokásból alakult ki az a gyakorlat, hogy előkelőségek kérhették a rend *suffragiumait*, illetőleg a Cîteaux-ba utazó apátok maguk is a nagykáptalan figyelmébe ajánlhatták az erre érdemes méltóságokat. Miután a generális káptalan jóváhagyta a fölterjesztéseket, levelet küldött az érintetteknek.⁴⁸ Átvitt értelemben a lelki kiváltságok adományozását igazoló irattípus neve is *suffragium*, amely hitelesítésére a nagykáptalan 1318-tól külön pecsétet használt.⁴⁹ 1334-ben – a definítoroknak akkor még nem volt saját pecsétjük – a cîteaux-i apát távolléte miatt egyszeri alkalommal a statútumokat a *suffragiumokhoz* rendelt pecséttel látták el.⁵⁰

A *definitoriumnak* a statútumokhoz rendszeresített és a *suffragiumokhoz* tartozó pecsétjein kívül a generális káptalan egy harmadikkal is élt. XII. Benedek 1335-i bullája rendelkezett a rend központi kormányzatának költségeire szedett hozzájárulás (*contributio*) gyűjtői a befizetést külön pecséttel igazolják. Ezt a pecsétet nem Cîteaux-ban őrizték, mint a másik kettőt, hanem a *contributio* beszedésével megbízott három apát által kijelölt helyen, három lakat alatt (a kulcsokra a három apát ügyelt, akiket a generális káptalan vagy a *definitorium* kért föl). 1390-ben a pecsét elterjedt használatáról hallunk.⁵¹

A statútumok hitelesítésére a 15. századtól a jegyzők aláírása is szolgálhatott. 1445-ben és 1478-ban azért volt szükség a nótáriusok aláírására, mivel a cîteaux-i apát, illetve a *definitorium* pecsétje visszaélés áldozatául esett. Az aláírással történő hitelesítés gyakorlatának – igaz, lassú – terjedését mutatja, hogy 1605-ben kimondták: a szerződéseket az apátok, perjelek és tisztartók maguk is kötelesek aláírni, nem kényszeríthetik erre csupán szerzeteseiket. Ez az általános érvényű rendelkezés minden apátságot kötelezett.⁵²

5. A statútumok között számos elmarasztaló jellegű talá-lunk.⁵³ Ezek is értékes adaléku-l szolgálhatnak a ciszterci apátok és konventek pecsét-használatának rekonstruálásá-kor, hiszen az előíró rendelkezések az eszményeket célozzák, a büntetések viszont a hétköznapi valóságá- miatt születtek.

⁴⁸ A *suffragiumokra* általánosságban lásd Gregor Müller: Studien über das Generalkapitel. LIX. Gewährung geistlicher Vorteile. *Cistercienser Chronik*, 20 (1908) 301–311. Tömör összefoglalás Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 9–10. A fenti felsorolás SC 1469/10. sz. fordítása. Lásd még SC 1194/9., 1195/1. és 3. sz. A 15. század második felétől — először: SC 1476/83–87. sz. — növekvő számú, a kiváltságoltakat név szerint felsoroló határozat került a statútumok *Suffragia* csoportjába. A tradíció a 18. századig élő maradt. Keglevich K.: Cîteaux i. m. 38. lajstromozza a kitévetett magyarországi személyeket. János cîteaux-i apát és a nagykáptalan 1369-i, Szepesi Jakab (nádori ítélmester, utóbb országbíró) részére adott *suffragiuma* eredetiben is fennmaradt: Repertorium 175. Vö. Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Bp., 1976. 140. 40. jz.

⁴⁹ SC 1318/20. sz. SC 1244/13. sz. még a nagykáptalan (azaz a cîteaux-i apát) pecsétjével megerősített *suffragiumokról* tesz említést.

⁵⁰ SC 1334/9. sz.

⁵¹ SC III. 421–422. (18. §), SC 1390/2. sz.

⁵² SC 1445/24., 1478/38., 1605/63. sz. Vö. Müller, G.: Unterzeichnung und Siegelung i. m. 120–121.

⁵³ Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 62–77.

Számos visszaélésre a széküresedés alkalmával került sor. A generális káptalan 1238-ban arra intette az apátokat, hogy a hivatalukról leköszönők és az elhunytak pecsétjeit gondosan őrizzék.⁵⁴ IV. Kelemen pápa 1265. évi, a ciszterci rendnek szóló bullájában (*Parvus fons*) a korábbi szokásra hivatkozva úgy rendelkezett, hogy az apáti hivatal vákálásakor a pecsétet az atyaapátnál kell elzárni. A cîteaux-i monostor pecsétjére hasonló esetben – szintén elzárva – a perjel ügyelt.⁵⁵ A viterboi perjelt 1296-ban megfeddtek, mert (volt) apátjának pecsétjét széküresedés idején magánál tartotta, és a pontigny-i atyaapátnak nem adta át.⁵⁶ A 14. század közepi *Libellus novellarum definitionum* rende-lése szerint az új apát megválasztásakor elődjének pecsétjét a vizitátor és a konvent jelenlétében össze kell törni, és az új apátnak neve föltüntetésével új pecsétet kell készíttetnie.⁵⁷ Ha az apát nem elhunyt, hanem lemondott vagy letették, gyakran megesett, hogy pecsétjét magával vitte, mint a volt Saint-Sulpice-i apát 1199-ben, ámbár a La Ferté-i rendházban megelőzőleg megtagadták pecsétjének hitelét (*sigilli renuntiationo*). 1440-ben a volt bouillon-i apátot szólították föl, hogy apáti pecsétjét és ellenpecsétjét, valamint monostorának okleveleit és egyéb tárgyait szolgáltatassa vissza az új apátnak.⁵⁸ A nagykáptalan 1217-ben rosszallását fejezte ki, amiért St. Léonard des Chaumes törvénytelen apátja nem adta vissza a pecsétet atyaapátjának.⁵⁹ Miután 1269 táján Vilmos testvér vaucelles-i apáttá történő kánoni megválasztását atyaapátja törvénytelenül visszavonta, a nagykáptalan Vilmos védelmére kelt, és megparancsolta az ügyel megbízott két apátnak, hogy ruházzák föl őt az apáti hivattalal és felelősen adjanak neki pecsétet.⁶⁰ A collonges-i zárdát 1250-ben ki kellett közösiíteni, mivel a perjel-nő a széküresedés idején ellenszegült a nagykáptalan által kijelölt La Bussière-i és theuley-i apátoknak; nem adta át nekik a pecsétet, és az apátnő megválasztását nem az ő iránymutatásuk szerint bonyolította le.⁶¹ Cîteaux 1282-ben letette Beatrix La Colombe-i apátnőt sok és szertelenül nagy kitérése miatt (például apácáinak fogadalmát világi papokkal hallgattatta meg), ám Beatrix nem adta át a pecsétet.⁶² Mindezek az esetek arra a nyilvánvaló tényre mutatnak rá, hogy a pecsét az apát hatalomgyakorlásának nem csupán szimbóluma volt, hanem lényegi kelléke is.

A generális káptalan gyakran rótt ki büntetést azért, mert az apátok könnyelműen üres pergament vagy üres papírt pecsételtek meg. 1193-ban a gimont-i apát részesült fenyítésben. 1204-ben L'Étoile apátja a szerecsenekhez levelet és egy saját pecsétjével ellátott üres pergament küldött, ráadásul ezeket egy megbízhatatlan szerzetesre bízta. (A szökésben lévő

⁵⁴ SC 1238/3. sz., 1257: Lucet, B.: Les codifications (1237–1257) i. m. 297.

⁵⁵ SC III. 24. (3. §) Idézi: Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 3. 17. jz.

⁵⁶ SC 1296/12. Viterbo itáliai (Lazio) település.

⁵⁷ Nomasticon 518. Idézi: Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 4. 18. jz.; Repertorium 25–26.; Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 71.

⁵⁸ SC 1199/87., 1440/13. sz. Saint-Sulpice (Rhône-Alpes) és Bouillon (Franche-Comté) francia apátságok.

⁵⁹ SC 1217/82. sz. A monostor Franciaországban (Poitou) fekszik.

⁶⁰ SC 1269/13. sz. Vaucelles Franciaországban (Nord-Pas-de-Calais) található.

⁶¹ SC 1250/55. sz. Mindhárom apátság Franciaország Franche-Comté tartományában létesült.

⁶² SC 1282/36. sz. La Colombe: Centre (Franciaország).

szerzetest már az ügy kivizsgálása előtt rendi ruhájától való megfosztásra ítélték.) Pontrond apátja 1223-ban egy levelet anélkül pecsételt meg, hogy megnézte volna. A loccumi apátot 1249-ben és 1250-ben azért feddték meg, mert üres pergament pecsételt meg, és nem jelentette a nagykáptalannak, hogy mi történt a pergamennel.⁶³ 1220-ban a berdoues-i apát olyan levelet látott el pecsétjével, amely által valakinek rossz hírére keltették.⁶⁴ Jouy-en-Brie, Fontaine-Jean-en-Gâtianis, Larrivour és Cercanceaux apátjai 1238-ban óvatlanul megpecsételték egy levelet, és emiatt úgy tűnt, hogy azt hiszik, Jakab volt cîteaux-i apát ki van közösítve; ezért elmarasztalták őket.⁶⁵

Még rosszabb helyzetet eredményezett, ha az apátok idegen (és illetéktelen) személyeknek engedték át pecsétjüket – Georghenthal apátját 1206-ban emiatt ítélték el.⁶⁶ 1251-ben a morimondói apát pecsétjét egy világi klerikusra bízta, hogy ilyképpen megpecsételt levelek segítségével Milánó várost a Chiaravalle Milanese-i – szintén ciszterci – apát ellen hangolja.⁶⁷ A 13. század közepén a nagykáptalan azért tette le Gosuinus testvér Szent Bernaerds-op't-Schelt apáti székéből, mert pecsétje által kölcsönt vett fel egy laikustól. (1253-ban megkegyelmeztek neki).⁶⁸ 1279-ben kimondták, hogy a pecsétet nem szabad elzálogosítani.⁶⁹ Coupar Angus apátja hazug módon használta pecsétjét: hamisan tanúsította, hogy egy szerzetes Cîteaux-hoz tartozik.⁷⁰

Pecséthamisítási ügyek is adódtak. Jakab paradizi szerzetest, aki a híresztelések szerint több pecsétet is hamisított, 1247-től körözték, 1248-ban a nyomozás befejezéséig cîteaux-i fogságra ítélték.⁷¹ 1273-ban – mivel az anyamonostorba érkező jelentések között számos hamis akadt – a generális káptalan megfenyegette az apátokat, hogy azonnal leteszi, aki hamisítványt pecsétel meg vagy hamis pecsétet használ. 1445-ben a cîteaux-i apát leveleit és pecsétjét hamisították meg a renchez tartozó személyek, ezért a cîteaux-i apát kinyilvánította: levelei aláírása és ellenpecsétje, valamint jegyzőjének aláírása nélkül hiteltelenek.⁷²

A pecséttel való visszaélés minősített eseteként többször előfordult, hogy az apáttól pecsétjét szerzetesei ellopták vagy erőszakkal elvették. Az alvastrai apátot *monachusai* és *conversusai* 1216-ban kíméletlenül a kapuhoz vonszolták, és elvették a pecsétjét. A julitai apát (állítólag) egyetértett az összeesküvőkkel, és egy gyanús szerzetest küldött Clairvaux-ba

atyaapátjának pecsétjével együtt.⁷³ Néhány évtizeddel később a boschaud-i *conversusok* (munkástelevérek) rabolták el *monachusai* levelező helybenhagyásával apátjuk pecsétjét, és 1273-ban Acquafreddában is hasonló eset történt.⁷⁴ 1282 táján a délvidéki Pétervárad ártatlan kezű és tiszta szívű apátját *monachusai* egy ideig fogva tartották, erőszakkal és halálos fenyegetéssel pecsétjének átadására kényszerítették.⁷⁵ A nagykáptalan 1485-ben azon az állásponton volt, hogy a candeil-i és ardorel-i apátok Cîteaux-ba küldött követeitől útonálló a rend némely tagjainak sugalmazására rabolták el a pecsétet és a rend megújítására vonatkozó írásokat (az utóbbiakat szét is tépték), ezért – szokott módon – nyomozást rendelt el.⁷⁶ A 13. század elején az olivet-i apát, Theodorik pecsétjével és a monostor lovaival együtt szökött meg. Nivardus testvér, egykor eberbachi szerzetes 1294-ben egyházának hamis pecsétjét lopta el, és azzal kóborolt.⁷⁷

6. A 16. század második felében a hugenotta vallásháborúk miatt a ciszterci rend központi vezetése szinte teljesen ellehetetlenült, a generális káptalan látogatottsága csekély volt, azonfelül nem is gyűlt össze minden évben. A rend pecsétjeivel ritkán foglalkozott. A 16. századból egyetlen ilyen tárgyú rendeletet sem ismerünk, a 17. századból is alig néhányat. Jelen bekezdésben ezeket a kora újkori pecsét-tani tárgyú statútumokat tárgyaljuk. 1601-től a tisztartóknak (*officiarii*) kis pecsétet kellett használniuk, és előírták a konvent – az apáti pecsétől különböző – nagy pecsétjének a jogbiztosító oklevelekkel egy helyütt történő elővigyázatos őrzését.⁷⁸ 1605-ben is kimondták, hogy az apát és a konvent pecsétje különbözzék egymástól. A szerződéseket 1605-től az apátoknak, perjeleknek és *officiariusok* aláírásukkal is hitelesíteniük kellett.⁷⁹ A cîteaux-i apát 1618-ban új ellenpecsétet vett használatba.⁸⁰ VII. Sándor pápa 1666-i brevéjében újfent szorgalmazta az apátok és a konventek pecsétjének szétválasztását – a konventi pecséthasználat feltehetően az apátok ellenállása miatt futott zátonyra, a generális káptalannak is ezen esetek miatt kellett ismételtén foglalkoznia a kérdéssel. A pápa azt is megkövetelte, hogy minden monostornak legyen egy pecsétje, amelyet a perjel őriz, és amelyet a levelek megpecsételésére használnak. 1666-ban a provinciák pecsétjeiről is hallunk, ezt a pápa a provinciák prézesei vagy vizitátorai felügyeletére bízta.⁸¹ A nagykáptalan hat évvel később rendelkezett a pro-

⁶³ SC 1193/24. sz. (Gimont: Franciaország, Midi-Pyrénées régió); Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 24–25. (L'Etoile: Franciaország, Poitou-Charentes); SC 1223/24. sz. (Pontrond: Franciaország, Loire-mente); SC 1249/55. sz. (Loccum: Németország, Alsó-Szászország tartomány).

⁶⁴ Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 24. Berdoues Franciaországban fekszik (Midi-Pyrénées).

⁶⁵ SC 1238/55. sz. Mind a négy monostor francia, Jouy-en-Brie és Cercanceaux Île-de-France, Fontaine-Jean-en-Gâtianis Centre, Larrivour pedig Champagne-Ardenne régióban található.

⁶⁶ SC 1206/18. sz. Georghenthal németországi (Türingia) apátság.

⁶⁷ SC 1251/69. sz. Mindkét rendház Itáliában (Lombardia) található.

⁶⁸ SC 1253/39. sz. Szent Bernaerds-op't-Schelt Belgium területén fekszik.

⁶⁹ SC 1279/41. sz.

⁷⁰ SC 1249/53. sz. Coupar Angus angliai (skót) apátság volt.

⁷¹ SC 1247/15., 1248/36. sz. Paradiz Lengyelországban fekszik.

⁷² SC 1273/26., 1445/24. sz.

⁷³ SC 1216/56. sz. Mindkét monostor Svédországban működött.

⁷⁴ SC 1247/20., 1273/16. sz. Boschaud Franciaországban (Aquitania), Acquafredda pedig Itáliában (Lombardia) fekszik.

⁷⁵ SC 1282/9. sz.

⁷⁶ SC 1485/63. sz. Candeil és Ardorel Franciaországban (Midi-Pyrénées) fekszik.

⁷⁷ SC 1200/27., 1294/26. sz. Olivet Franciaországban (Centre), Eberbach Németországban (Hessen) található.

⁷⁸ 1601: SC VII. 229. (XXVI. 9.)

⁷⁹ SC 1605/63. sz.

⁸⁰ SC 1618/10. sz.

⁸¹ SC VII. 427. (2. §), 432. (27. §), 433. (34. §) A ciszterci apátságok egy része a 16. század folyamán (a nagykáptalan hozzájárulása nélkül) szentszéki jóváhagyással területi, illetve nemzeti alapon kongregációkba tömörült. A kongregációhoz nem tartozó monostorokból a generális káptalan saját közvetlen hatásköre alatt álló provinciákat hozott létre. *Lékai L.*: Ciszterciek i. m. 129–130.

vinciák VI. Sándor parancsára bevezetendő pecsétjéről: Szűz Mária ábrázolását a SIGILLVM PROVINICIAE N. ORDINIS CISTERCIENSIS feliratnak kellett körbevennie.⁸²

7. Magyarország 18 középkori ciszterci monostora közül 15 apátjától őrződött meg egy vagy több pecsét, a konventek közül 11 pecsétje maradt ránk. Ciszterci apácáinktól egyetlen középkori pecsétet ismerünk, P. pozsonyi nővérét 1249-ből.⁸³ A legtöbb fennmaradt apáti pecsét mandorla alakú nagypecsét, ezek a nagykáptalan 1200. évi statútumának megfelelően kivétel nélkül álló főpapi alakot ábrázolnak, jobb kezükben pásztorbottal.⁸⁴ A bal kézben tartott könyv gyakran elmaradt (és csak a jobb állapotú lenyomatokon vehető ki). Előfordult, hogy az apátok megújították nagypecsétjüket, például Henrik pilisi apát 1361. és 1367. évi pecsétje eltér egymástól.⁸⁵ A hazai ciszterci gyakorlatban három apáti ellenpecsét dokumentálható: István pilisi apát 1301. évi, kicsi (20 mm átmérőjű), kör alakú függőpecsétje pásztorbotot tartó kezét ábrázol. Hasonló ábrázolása alapján a toplicai (topuszkói) monostor 1371-i rányomott ellenpecsétje is apáti pecsétnek tekintendő. Kizárólag közlésből ismert Péter péterváradai apát 1484-i ellenpecsétje.⁸⁶ A 16. században gyűrűspecstjét nyomta levélre István és János pilisi apát (1503, 1505, 1517).⁸⁷ A konventi pecsétek mindegyike nagypecsét, csupán a zirci apát és konvent 1418. és 1423. évi oklevelére nyomott pecsétet nevezi az utóbbi diploma *corroboratio*ja titkospecsétnek. Mivel Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal, bizonyos, hogy nem az apát pecsétje, hanem a konventé.⁸⁸ Korai, 1253-i oklevelén függ a zirci perjel pecsétje, 1509-ből származik a toplicai apátság udvarispánjának (*curialis comes*) pecsétje.⁸⁹

Mivel a ciszterci apátok pecsétje – még ha nem is volt közhitelű – tulajdonosuk egyházi hatáskörében érvényes volt, gyakran függesztették oda idegen oklevéladó egyházi ügyben hozott végzéséhez.⁹⁰ Hasonló okból közjegyzői oklevelen is találkozhatunk apáti függőpecséttel.

⁸² SC 1672/75. sz.

⁸³ Urkunden des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde. I–II. (Ed. Johannes Nepomuk Weis.) Wien, 1856–1859. (Fontes rerum Austriacarum. Zweite Abtheilung. Diplomataria et acta 11., 16.) I. 118. A szóban forgó oklevél a legkorábbi magyar apácakonventtől fennmaradt kiadvány, vö. *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 250.

⁸⁴ A legkorábbiak: a borsmonostori apát 1220 körüli (Kat. 2.1.1.), az egresi apát 1239-i (4.1.1.), a péterváradai apát 1253-i (9.1.1.), a zirci apát 1262-i (16.2.1.) és a szepesi apát 1264-i pecsétje (13.1.1.).

⁸⁵ *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 259–260.

⁸⁶ Kat. 10.1.1., 14.2.2., 9.3.1.

⁸⁷ Kat. 10.9.1., 10.10.1.

⁸⁸ Quittamus cum presenti kartha secreti nostri munimine roborata[m]. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 43575., vö. Kat. 16.7.1.

⁸⁹ Kat. 16.1.1., 14.6.1.

⁹⁰ 1226-ban a somogyi tizedperrel kapcsolatos oklevél nyolc pecsétje közé a pilisi apát (és a fehérvári prépost) pápai bíróként függesztette sajátját (ez mára elveszett). A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története. (Szerk. Erdélyi László–Sörös Pongrác.) I–XII/B. Bp., 1902–1916. I. 672. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 206884. A nagyobb bizonyosság kedvéért Albert aradi prépost a pilisi és a zirci apát pecsétjét is odafüggesztette azon 1246-i okleveléhez, amelyben alávetettséget és engedelmisséget fogad az esztergomi érseknek: Abbates de Pelis et de Bokon Cisterciensis ordinis, Vesprimiensis

Iván *miles* 1206 és 1218 között kelt végrendeletén feltehetően a borsmonostori konvent pecsétje függ. Ezt az oklevél tartalma (a monostor szerzetesei a testamentum kedvezményezettjei), a pecsét kör alakja és egyházas ábrázolása (kereszt, alfa és ómega) valószínűsíti.⁹¹ Amint láttuk, a generális káptalan tilalmát megszegve más külföldi ciszterci konventek is használták pecsétet a 13. század elején.

Ettől a magában álló esettől eltekintve a 13. század első felében Magyarországon érvényesült a konventi pecsét tilalmára vonatkozó cítaux-i előírás. Az egresi perjel, alperjel és őrszerzetes Csák nembeli Miklós végakarataráról készített 1239-i diplomájuk *corroboratio*jában meg is indokolta, hogy miért az apát pecsétjével erősítették meg a testamentumot.⁹² Nem minden *corroboratio* ilyen egyenes fogalmazatú; a zirci apát és konvent 1262. évi diplomája végén olvasható az apát és a konvent pecsétjére is utal, noha az oklevelén csak az apát pecsétje függ. A testületet és vezetőjét egyaránt megnevező *intitulatio* a káptalanok és a konventek esetében is többnyire megfért az oklevelén függő egyetlen pecséttel.⁹³

Így csupán a *corroboratio*ok alapján nem állíthatnók, hogy a szepesi monostor konventje már XII. Benedek pápa 1335-i bullája előtt is rendszeresen használt pecsétet. Azonban a szepesi apátság 1326, 1328. és 1329. évi oklevelén fennmaradt a konvent pecsétje, és egy 1320. évi kiadványon is két pecsét függött – ezek elvesztek, de a két hártyszalag beszédesen bizonyítja, hogy az apáté mellett a konvent pecsétjét is a diplomára erősítették.⁹⁴ A szepesi apátság 1294. évi oklevelének *corroboratio*ja az apát és a konvent pecsétjéről is tudósít, hitele mellett szól, hogy amikor az oklevelet 1412-ben megvizsgálták, két függőpecsétet találtak rajta.⁹⁵ A szepesi

diocesis, quod hac carte ob maiorem cautelam sua sigilla apponant. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–II. (Edidit Ferdinandus Knauz.) Strigonii, 1874, 1882. III. (Edidit Ludovicus Crescens Dedek.) Strigonii, 1924. (a továbbiakban: MÉS) I. 362–363. (DF 237869.) A függőpecsétek nincsenek meg. Hasonló oklevél a német-római birodalmi gyakorlatból: DF 290807 (az oklevélhez függesztett hat pecsétből kettő ciszterci).

⁹¹ Kat. 2.10.1. (Vö. Pannonthalmi Bencés Főapátság Levéltára [a továbbiakban: PBFL] Capsa 47–V [DF 208290.], DL 782.) *Kumorovitz L. Bernát*: A magyar pecséthasználattörténete a középkorban. Bp., 1993.² (A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványai) 62. szerint a chirographum két példányán „az érdekelt egyház képviselőjének a pecsétjét” találhatjuk meg. A konventi pecsétként való azonosítás ellen szól, hogy a pecsét nem Szűz Máriát ábrázolja.

⁹² In huius rei testimonium litteras presentes scripsimus, et quia sigillum proprium habere non consuevimus, sigillo venerabilis patris I. abbatis de Egris eas fecimus roborari. DL 61140. (vö. 61141.). Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. (Studio et opera Georgii Fejérv.) IV/1. Buda, 1829. (Digitális kiadásai: 2004, 2005, 2008.) (a továbbiakban: CD) IV/1. 163. – Idézi: *Kumorovitz L. B.*: Pecséthasználattörténet i. m. 59.; *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 247. Vö. *Müller, G.*: Siegel im Orden i. m. 5.

⁹³ In cuius rei testimonium litteras sigillo nostro et conventus nostri communitas concessimus... DF 200659. – Idézi: *Solymosi László*: A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei. In: *Solymosi László*: Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban. (Diplomatikai és pecsét-tani tanulmányok.) Bp., 2006. 117–137. [Első közlése: Mons Sacer 996–1996. Pannonthalma ezer éve. I–III. (Szerk. Takács Imre.) Pannonthalma, 1996. I. 481–498., 615–616.] 133. 71. jz.

⁹⁴ Kat. 13.7.1., DL 2022. (1320).

⁹⁵ Nos frater Johannes abbas ecclesiae supradicte atque conventus loci eiusdem ad perpetuam firmitatem sigilli nostri necnon sigilli conventus nostri appensione confirmamus privilegia supradicta. *Ján Vencko*: Dejiny

monostor 1310-es évekből vagy korábról származó, és eredetiben ránk maradt oklevelei csupán egy pecsét alatt keltek (ezek *corroboratio*ja csak az apát pecsétjéről beszél); a rendház kiadványai között tehát egyaránt találunk egy- és kétpesces okleveleket. A konventi pecsét tilalmának tekintetében a pilisi monostor sem követte a generális káptalan előírásait. 1301. és 1311. évi oklevelein két-két pecsét függött, sajnos, mindkettőn csak az apáti pecsét maradt meg (érdekes módon az 1301. évin az apát ellenpecsétje függ).⁹⁶ A szepesi konvent tehát már 1294-ben, a pilisi 1301-ben használt pecsétet, évtizedekkel a pápa 1335-i bullája előtt. Magyarországon a generális káptalan tiltó előírásai e vonatkozásban nem érvényesültek maradéktalanul.

4. kép. János pilisi apát 1350 körül használt tipáriumának töredéke és lenyomata (Ferenczy Múzeum, Szentendre P-84.65., Kat. 10.4.1.)

Az ismert négy pecsétnyomó közül kettő bronzból, kettő sárgarézből készült.⁹⁷ A ránk maradt lenyomatok többsége függőpecsét, hiszen ezeket megvédte a pecsétfészkek (viaszágy), amelybe foglalták őket. A rányomott és zárőpecsétet viszont

štiavnického opátstva na Spiši. Ružomberok, 1927. 321. (Hibásan: CD VI/2. 233.) 1412. október 10-i átírása: DL 9718. (Zsigmondkori oklevéltár. I–XI. [Összeállította Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert, Neumann Tibor.] Bp., 1951–2009. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49.] [a továbbiakban: ZsO] III. 2776. sz.). A szepesi monostor 1306-i oklevelének *corroboratio*jában *duplex sigillum* szerepel: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I–II. Ad edendum praeparavit: Vincent Sedlák. Bratislava, 1980, 1987. (a továbbiakban: RS) I. 444. sz., csakúgy, mint a fentebb említett 1320-i, 1326. ápr. 29-i, 1328-i és 1329. jún. 13. után kelt oklevél szövegében.

⁹⁶ Kat. 10.1.1., 10.2.1. A két oklevél *corroboratio*ja csak az apát pecsétjét említi. István pilisi apát 1293. febr. 26-i oklevelén függő konventi pecsétről tájékoztat: Adatok az egri egyházmegye történelméhez. I. (Szerk. Kandra Kabos.) Eger, 1885. 150. A diplomát a Vay család 1945-ben elpusztult berkeszi levéltárában őrizték (fasc. 166). A pecsét leírása: tojásdad alakú; bal karján gyermeket tartó álló szentet ábrázol. Körirata: +S...NTU...IS DE PEL.YS (Sigillum conventus B. M. Virginis de Pellys?) Hátára kisebb pecsét van nyomva. – Bunyitay Vince leírása a pecsétmező, a körirat és annak rekonstrukciója esetében is téves. A mandorla alak apáti pecsétre utal. A pecsét hátába nyomott ellenpecséttel sem találkozunk a magyar ciszterci gyakorlatban. Ezek alapján ez az adat érdemben nem vehető számba.

⁹⁷ Kat. 4.2.1., 8.2.1., 10.4.1., 14.8.3.

könnyen leperegtek az oklevélről; oltalmukat a 15. században esetenként papírfelzet szolgálta (ostyapecsét).⁹⁸ A pecsétviasz színének nem volt jelentősége. Leggyakrabban természetes színű (festetlen), vörösre és zöldre színezett pecsétetekkel találkozunk (az apáti és a konventi pecsétetek körében is). A függőpecsétet az oklevélhez erősítő zsinag minden esetben selyemből készült, színének kiválasztása az apáti és a konventi pecsétetek esetében is véletlenszerűnek tűnik.⁹⁹ A pecsét sokszor pergamenszalagról függ. A szepesi apátság 1283-ban, valamint 1294-ben a pecsételést és a chirographálást egyszerre alkalmazta oklevele megerősítésére.¹⁰⁰

8. A ciszterci szellemiség a pecsétetek kiképzésében ugyanúgy minden egyéni jelleg kiküszöbölésére törekedett, mint a liturgiában vagy az építészetben. Így a magyar ciszterci pecsétetek művészettörténeti elemzését érdemes a kötelező ikonográfiai sémák áttekintésével kezdenünk. Az apáti pecsétetek 1200 óta az apát álló alakja – ülő vagy térdelő ábrázolással nem találkozunk – vagy pásztorbotot tartó keze látható. Külföldön az apáti pecsétetek a 13. században jelent meg a magyar gyakorlatban ismeretlen mitra.¹⁰¹ Egészalakos ábrázolás esetén az apát jobb kezével fogja a pásztorbotot, baljában gyakran könyvet tart. János pornói apát 1525-i, színvonalas, finoman díszített és épen fennmaradt pecsétje megfordítja ezt a régi hagyományt. Igaz, a pecséten János viktringi (Karintia) apáti címe szerepel, így csak áttételesen köthető a magyar emlékananyaghoz.¹⁰² Ulrik pásztói apát pecsétnyomóján pásztorbot nélkül ábrázoltatta magát.¹⁰³ Olykor csak az apát felsőteste látszik a pecsétmezőben.¹⁰⁴ A 14. században több apáti pecsét mezőjének háttere rombuszhálával díszített (rombuszmustrás).¹⁰⁵ A konvenció mellett főképp a 15. században érvényesült a személyes jelleg: csillag, címer, növényi ornamentika került a pecsétmezőbe. A konvencióval szembemenő ábrázolás, például devóciós kompozíció azonban a késő középkorból sem ismert. A ciszterci pecsétetek a kortárs főpapi pecsétetekhez képest egyszerűbb kivitelűek.

A legelső ránk maradt magyar ciszterci apáti pecsétetek (13. század közepe) ugyanazt a sablont követik; a korai, architektonikus keret nélküli álló főpap-ábrázolás kevés helyet hagyott a vésnök kreativitásának. Ennek ellenére akadnak mozgalmas kompozíciók. A ruhák eleven redőkezelésén túl ezt a célt szolgálta, ha a köriratot megszakították az apát alakjával.

⁹⁸ Kat. 9.4.1., 10.8.1., 14.5.1.

⁹⁹ A sodrat színe leggyakrabban vörös volt. Pl. vörös és zöld selyem: DF 209028., DL 66500. Vörös és sárga selyem: DF 200079., DL 71356., DL 71357. Vörös és rózsaszínű selyem: Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 3 (DL 34681. [Acta Paulinorum ZLATH 3]). Vörös selyem: DL 86859, DL 66543, Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 4 (DL 34682. [Acta Paulinorum ZLATH 4.]), DL 15490. Lila selyem: Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 17 (DL 34684. [Acta Paulinorum ZLATH 17.]). Nyers (festetlen) selyemsodrat: DL 40058., DL 60961.

¹⁰⁰ DF 272434. (1283), CD VI/1. 336. (1294. márc. 20.).

¹⁰¹ Marnetté-Kühl, B.: Vom Abt zum Konvent i. m. 68., 70.

¹⁰² Kat. 11.2.1.

¹⁰³ Kat. 8.2.1.

¹⁰⁴ Kat. 2.9.1.

¹⁰⁵ Kat. 2.4.1., 8.2.1., 10.5.1., 14.2.2.

5. kép. A pásztói apát 14. századi tipáriumának lenyomata
(Repertorium 247., Kat. 8.2.1.)

A szepesi apát 1307. évi pecsétjén az apát lába, a 1350 körüli pilisi tipáriumon a pástorbot lóg bele a köriratba.¹⁰⁶ Lehetséges, hogy ez az esetlen báj a vésnökök ügyetlenségének következménye, de valószínűbb, hogy szándékosan feszítették szét a kompozíciót. Erre mutat a toplicai apát 1371-i, nagy művészi igényről tanúskodó ellenpecsétje. A rombuszhálós háttérbe bal oldalról határozott dinamikájú, pástorbotot tartó kéz nyúlik be. A könyökben behajlított karról súlyos redőkben omlik le a kissé visszacsúszott ruha ujja. A csontos kézfej erősen markolja a pástorbotot. A kép azáltal nyer további feszültséget, hogy a pástorbot alul és fölül is áttöri a pecsétmező keretét.¹⁰⁷ A 14. századtól – más főpapi pecsétekhez hasonlóan – a ciszterci apáti pecsétek is architektonikus tagolásúakká váltak, vagyis az apát álló alakja egy gótikus fülkébe került. A legkorábbi ilyen Henrik pilisi apát második, 1370 táján használt pecsétje.¹⁰⁸ A kisebb és gyűrűspecsétek nem architektonikus kiképzésűek.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Kat. 13.2.1., 10.4.1. Számos hasonló példa akad, pl. Kat. 16.2.1., 16.3.1.

¹⁰⁷ Kat. 14.2.2. *Németh Annamária*: A topuszkói apátság pecsétjei. *Folia Archaeologica*, 12 (1960) 222–223. Vö. a szintén nívós 1525. évi pornói pecséttel, Kat. 11.2.1.

¹⁰⁸ Kat. 10.5.2. A fülkés pecséteket (illetve általában a főpapi pecséteket) bemutatja: A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmátsolatgyűjteménye alapján. (Szerk. Bodor Imre.) Bp., 1984. 18.; *Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I–II.* (Szerk. Marosi Ernő.) Bp., 1987. (A magyarországi művészet története) (a továbbiakban: *Művészettörténet*) I. 135–138., 377–368., 500., 647–648., 747.

¹⁰⁹ *Művészettörténet* I. 500.

Mellékalak három alkalommal szerepel. Ulrik és János pilisi apátok 14. század végi pecsétjein az apát lába alatti kisebb fülkében egy másik, kisebb személy térdel, a pornói apát 1525-i pecsétjén kétoldalt egy-egy címert tartó alak áll.¹¹⁰ Hermann pilisi apát 1450 körüli pecsétjén egy növekvő alak vállán háromágú szigonyt tart.¹¹¹ Szokatlan tárgyként említhetjük továbbá a Mátyás pornói apát 1401-i pecsétjén ábrázolt két kulcsot és János toplicai apát 1432-i pecsétjének lilomos koronáját.¹¹²

A 14. század második felétől a ciszterci pecséteken is gyakran találkozunk címerábrázolással; a 15. századra a címeres pecsét vált normává.¹¹³ Legkorábban a pilisi apát imént említett, e szempontból is modernnek számító 1370 körüli pecsétjén találunk címet, a címerpajzs mezőjében halmon álló latin kereszt látható. István pilisi apát gyűrűspecsétjén doborpajzsban pástorbotját, nevének és hivatalának kezdőbetűit szerepeltette.¹¹⁴ Miklós bélháromkúti apát 1430. évi pecsétjének címerében görög kereszt áll.¹¹⁵

A toplicai konvent mindhárom ránk maradt pecsétjén ugyanaz a címer jelenik meg: jobb oldalán Anjou-liliom, bal oldala háromszor vágott.¹¹⁶ A kerci apát pecsétjén a gótikus architektúrában álló apát lábai alatti címerpajzsban két gyertya ég. (A gyertyák, mint az apátság attribútumai, a konventi pecséten is megjelentek.) János pornói apát 1525-i pecsétjén két címerpajzs is helyet kapott.¹¹⁷

Az apáti nagypecsétek mandorla (csúcsosan ovális, mandula), az ellen- és gyűrűspecsétek pedig kör alakúak. A nagypecsétek mérete a 13. század közepétől a 15. századig fokozatosan növekedett.¹¹⁸

A perjeleket nem kötötték a nagykáptalan előírásai pecsétjük elkészítésekor. Ennek megfelelően a zirci prior 1253-i pecsétjének sem ábrája, sem körirata nem mutat rokonságot az apáti és a konventi pecsétekkel. Hullámokon úszó, villás farkú hal látható rajta, amelyet az Ave Maria első szavai vesznek körbe.¹¹⁹

A kör alakú konventi pecsétek ábrázolásának központi alakja Szűz Mária és a kis Jézus. (Mária más rendek és káptalanok pecsétjein is gyakran szerepel.) A legkorábbi ciszterci konventi pecsétek – az 1160 körüli longpont-i és a stílust teremtő, 1265 előtti pontigny-i pecsét – álló Madonnát jelenítenek meg. A későbbiekben a trónoló Mária (*Sedes Sapientie*), majd a 14. század második felétől a cisztercieket védő Köpönyeges Madonna-ábrázolások terjedtek el. Mária korábban Közbenjáróként (*Mediatrix*), a százéves háború korától egyre inkább Oltalmazóként (*Protectrix*) tűnt föl. A rendjét köpenyével oltalmazó Madonna ikonográfiai programját

¹¹⁰ Kat. 10.6.1., 10.7.1., 11.2.1.

¹¹¹ Kat. 10.8.1.

¹¹² Kat. 11.1.1., 14.4.1.

¹¹³ *Művészettörténet* I. 476.

¹¹⁴ Kat. 10.5.2., 10.9.1.

¹¹⁵ Kat. 1.2.1.

¹¹⁶ Kat. 14.8.1–3.

¹¹⁷ Kat. 7.2.1., 11.2.1.

¹¹⁸ Pl. 1220: 37 × 25 mm (Kat. 2.1.1.), 1302: 48 × 30 mm (Kat. 9.2.1.), 1380: 67 × 40 mm (Kat. 10.6.1.), 1525: 72 × 40 mm (Kat. 11.2.1.).

¹¹⁹ Kat. 16.1.1.

sikerrel terjesztette a *definitorium* pecsétje, amelyet a nápkáptalan határozatainak hitelesítésére használtak.¹²⁰

Szűz Mária valamennyi magyar ciszterci konventi pecsétén *Mediatrix*ként jelenik meg,¹²¹ az esetek túlnyomó többségében trónuson ülve, ölében a gyermek Jézussal. A kerci konvent pecsétjének 1430. évi lenyomatán Máriát derekától fölfelé ábrázolták, a szepesi konvent 1320-as években használt pecsétjén pedig kétosztatú gótikus fülkében jobbra Mária, balra egy öt köszöntő angyal áll.¹²² A trónoló Madonna-ikonográfia nagyobb szabadságot engedett a pecsétvéső művészeknek, mint az álló apát-téma. Mária legegyszerűbb esetben – az álló apát alakjához hasonlóan – a pecsétmező középtengelyére felépítetten, szemközt ül, ölében gyermekével. A mező két szélét a cikádori konvent pecsétjén a gótikus felépítmény, a kerci pecsétén egy-egy gyertyatartó, Szentgotthárdén növényi ornamentika tölti ki.¹²³ A szentgotthárdi konvent 1489. évi lenyomatából ismert, de feltehetően korábban készült pecsétje alacsony színvonalú, bár az udvari reprezentációt követi: a Mária alatti hosszúkás trónus az 1300 körüli királyi pecsétek ábrázolására emlékeztet. Jézus érzhetetlen módon lebegő alakja és Mária virágot tartó, kifacsart bal keze azonban a provinciális kivitelezés következménye.¹²⁴

6. kép. A szentgotthárdi konvent pecsétjének 1489. évi lenyomata
(Zlinszkyné Sternegg M.: A szentgotthárdi ciszterci apátság i. m. 369.)

A pilisi konventi pecsét ábrázolásának lendületet kölcsönöz, hogy az ülő Madonna hátrahajol, ferde alakja megtöri a kép szimmetriáját. Jobb kezével átöleli a térdén álló kis Jézust. Két oldalán (térkitöltő elemként) lilomos korona, jobbján – talán

az Üdvözlégy, tengernek csillaga (*Ave maris stella*) kezdetű Mária-himnusz hatására – egy csillag látható.¹²⁵

A toplicai konventtől három pecsétet is ismerünk, így kompozíciójuk fejlődése is nyomon követhető. Az 1384-i (kopott) lenyomat igényes munka. A pecsétkép aszimmetrikus: Mária ülő alakja balra hajol, csaknem lebeg, a kis Jézus kedveskedően bújik anyjához. A mező másik oldalán a Madonnát köszöntő, címerpajzson álló angyal szintén a középtengely felé hajlik. Két jelenet olvad egybe: anya és gyermeke, valamint az angyali üdvözlés. A vésnök az alakok meghajlításával a mező kör alakját igyekezett teljes mértékben kihasználni; a pecsét ebben rokon a gotói konvent 1460. évi lenyomatából ismert (de alighanem korábban készült) pecsétjével.¹²⁶ A toplicai konvent 1400 táján használt pecsétjének ábrázolása pontosan követi az előzőét, de már újabb tipáriumból származik. Kompozíciója ügyetlenebb, figuráit gyakorlatlan kéz mintázta. Fönnmaradt a konvent 15. századi pecsétnyomója is: témája a régi, de korának stílusjegyeit viseli magán. Követi előképeit, de szabadabb és nagyobb méretű azoknál. Jézus Mária jobb karján ül, a kép széle felől. A jelenetnek így mindhárom szereplő részese, hiszen a Mária balján térdelő angyal nagyobb hangsúlyt kap. Az ábrázolás az 1384. évihez hasonló módon aszimmetrikus, mégis egyensúlyban van. A pecsétnek erős plaszticitást kölcsönöz a ruhák mozgalmas redőzése.¹²⁷ Nem tudjuk, miért vésetett a toplicai konvent két alkalommal is új tipáriumot.

9. Közismert tény, hogy a hazai ciszterci apátságok „a hiteleshelyi tevékenységből néhány korai kísérlettel eltekintve teljesen kimaradtak”. Ennek két okára Mezey László mutatott rá. Az eleve kevés számú (18) magyar ciszterci monostor többsége a 14. század közepére elnéptelenedett (Vérteskeresztúr a benecésekhez került), a 14. század derekán *conventus minutus*nak számíthattak, így az 1351. évi törvény tilalmazta hiteleshelyi működésüket. Fontosabb volt azonban – miként ezt Solymosi László is hangsúlyozta – egy másik körülmény: a ciszterci konventeknek 1335-ig elvileg nem lehetett pecsétjük. A konventi pecsét hiánya, illetve a többi rendhez viszonyított igen kései megjelenése lehetetlenné tette, hogy a ciszterciek közhitelű oklevelet adjanak, hiszen a hiteleshelyi működés „leglényegesebb eleme a testületi pecsét és a mögötte álló kollektív felelősség volt”.¹²⁸ 1335 után már nem tudtak beilleszkedni a hiteleshelyek akkorra kialakult struktúrájába. Harmadik okként megemlíthetjük a cisztercieknek a magyar

¹²⁰ Bony, P.: Cistercian Seals i. m. 221–226.

¹²¹ Eltekintve a korai, szabálytalanul használt borsmonostori pecsétől, vö. Kat. 2.10.1.

¹²² Kat. 7.4.1., 13.7.1.

¹²³ Kat. 3.3.1., 7.4.1., 12.1.1.

¹²⁴ Zlinszkyné Sternegg Mária: A szentgotthárdi ciszterci apátság története és művészetének emlékei (1183–1878). In: Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. (Szerk. Kuntár Lajos–Szabó László.) Szombathely, 1981. 368–369. Vö. Kat. 12.1.1.

¹²⁵ Kat. 10.11.1., *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255.

¹²⁶ Kat. 14.8.1., 6.2.1. *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. 221. Németh szerint az 1384-i pecsét készítettői fejlett művészi igénnyel rendelkeztek (i. m. 219.), *Takács Imre*: A magyarországi nápkáptalanok és konventek középkori pecsétjei. Művészettörténeti tanulmány és katalógus a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete és a Budapesti Történeti Múzeum másolatgyűjteménye alapján. Bp., 1992. 32. viszont esetlennek és provinciálisnak minősíti a pecsét előadásmódját.

¹²⁷ Kat. 14.8.2–3. Vö. *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. 222–225.; *Takács I.*: Nápkáptalani és konventi i. m. 89–90.

¹²⁸ *Mezey László*: A pécsi egyetemalapítás előzményei (a deákság és a hiteleshely kezdetéhez). In: A pécsi egyetem történetéből. Jubileumi tanulmányok. (Szerk. Csizmadia Andor.) Pécs, 1967. 76. (innen a két idézet); *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 242.

közgondolkodás számára pökhendi, tartózkodó magatartását. Korlátozták a templomaikba eltemethetők körét, magánkegyuraiknak nem biztosítottak sírhelyet, csupán az alapítóval és az uralkodó családjával tettek kivételt. Elzártkóztak attól, hogy a patrónusok birtokain épült plébániákon lelkipásztorként szolgáljanak.¹²⁹ A ciszterci mentalitástól távol állt a 13/14. század fordulójától egyre fokozottabb, a hiteleshelyek felé forduló társadalmi érdeklődés kielégítése.

Ennek ellenére a ciszterciek az 1351. és 1353. évi reform előtt (sőt, utána is) foglalkoztak hiteleshelyi oklevéladással. Igaz, nem számottevő mértékben, hanem esetlegesen. A 13. századból azonban bencés, premontrei, johannita, ágostonrendi kanonok, ferences, domonkos és ágoston-rendi remete hiteleshelyi kiadványt is ismerünk, úgy tűnik, a gyakorlatban úgyszólván minden konvent hiteles volt.¹³⁰ Ilyen értelemben szinte az összes ciszterci apátságot hiteleshelynek nevezhetjük, de szerencsésebb úgy fogalmaznunk, hogy a korai időkben pusztán a valamennyi konventnek kijáró közhitelűség (*fidei dignitas*) illette meg a ciszterci monastorokat. Nem rendszeresen, csak elvétve bocsátottak ki közhitelű oklevelet.¹³¹ Például a cikádori apátság az Árpád-kortól kezdve az Anjou-koron át Zsigmond uralkodásáig (a rendház az 1420-as évektől bencés kézen volt) adott közhitelűnek elfogadott diplomákat, ezek közül ma öt eredetije van meg. Egy hatodik teljes szövegű másolat formájában maradt ránk, egyről mindössze említés ismeretes. Végül tudomásunk van róla, hogy egy nyolcadik esetben a peres felek a cikádori konvent előtt tervezték megadni a kártérítést; ez is sajátosan hiteleshelyi tevékenység, mivel nyilván a fizetség megadását igazoló elismervény kiállításával járt együtt.¹³² Mindazonáltal e maroknyi

¹²⁹ *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 240.; *Kosztai László*: A ciszterci rend története Magyarországon kolostoraik alapítása idején. 1142–1270. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 5 (1993) 1–2. sz. 120–121.

¹³⁰ *Mezey L.*: Deákság és hiteleshely i. m. 74–75.

¹³¹ Ránk maradt oklevelei számának szempontjából a borsmonostori, a cikádori, a pilisi, a szepesi, a toplicai és a zirici apátság levéltári anyaga mondható jelentősebbnek. *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 245.

¹³² 1. 1272 körül H. cikádori apát és konvent Mojs nádornak jelentett a nádor parancsára (Hazai Okmánytár. I–VIII. [Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső.] Győr, 1865–1873. [I–V.], Bp., 1876–1891. [VI–VIII.] [Reprint: Pápa, 2004.] [a továbbiakban: HO] VII. 138.). 2. H. cikádori apát 1274-ben egy adásvételt tanúsított (Árpádkori új okmánytár. I–XII. [Közteszi Wenzel Gusztáv.] Pest, Bp., 1860–1874. [Reprint: Pápa, 2001–2003.] [a továbbiakban: ÁUO] IX. 102–103.). A privilégiumot 1279-ben bemutatták a pécsváradi konvent előtt (A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. [Szerk. Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kammerer Ernő, Döry Ferenc, Lukács Pál.] Pest–Bp., 1871–1931. [a továbbiakban: Zichy] I. 42.). 3. A cikádori apát és a konvent 1290 és 1301 között III. András királynak jelentett az uralkodó parancsára (ÁUO X. 420–421., 441–442.). 4. Szintén idézésről jelentett a cikádori konvent egy másik keltezetlen oklevélben (DL 47 824.). 5. A 13. század végén István cikádori apát és a konvent keltezetlen oklevélben egy peres ügyről adott bizonyáglevelet (ÁUO X. 443.). 6. A kalocsai káptalan 1320-i oklevele említi a cikádori apát és konvent vásárlásról kiállított privilégialis oklevélét (Zichy I. 179.). 7. 1407-ben a cikádori konvent újfent egy adásvételt foglalt írásba (ZsO II/2. 5460. sz.). 8. Ismeretlen oklevéladó 13. század végi *Damus pro memoria*-oklevele (ÁUO X. 457–458.) úgy rendelkezik, hogy az alperes az általa okozott károk fejében két részletben kárpótlást köteles adni a felperesnek, mégpedig a cikádori apát és konvent előtt. Nem tudjuk, megtörtént-e a jóvátétel. – *Vö. Békefi Remig*: A cikádori apátság története. Pécs, 1894. [Reprint: Bp., 2010.] 34–36.; *Repertorium* 86.

hiteleshelyi oklevél miatt túlzó volna a cikádori konventet hiteleshelynek minősíteni.

A ciszterci apátságok által adott közhitelű diplomák többsége – ahogy ezt a cikádori apátság esetében láttuk, és amit a későbbiekben tárgyalandó szepesi monostor példája is megerősít – az Árpád-kor végén és az Anjou-kor elején kelt; akkor, amikor az írásbeliség térhódításával már tömeges igény mutatkozott a közhitelű oklevelek iránt, de az 1351/1353. évi törvényi szabályozás még nem korlátozta a kisebb konventek hiteleshelyi tevékenységét. Az Anjou-kor második felében a tiltásnak megfelelően visszaesés mutatkozott, ám a 15. században lazult a fegyelem, ekkortól ismét több közhitelű ciszterci oklevelet ismerünk. A zágrábi konvent oklevéladása az 1430-as években szökkent szárba (ez ciszterci viszonyok között értendő), ebből az évtizedből három átírást, azaz jellegzetesen hiteleshelyi karakterű diplomát is ismerünk. A kérelmezők mindhárom esetben Zsigmond király okleveleit írták át, a *transsumptumok* is kétségkívül közhitelre tartottak számot.¹³³ A toplicai apátság oklevéladása is megérett az 1430-as években, de ezek többsége bérleti szerződés, azaz nem hiteleshelyi diploma.

A szepesi apát és konvent eredetiben, átírásban vagy említés formájában ránk maradt 19 hiteleshelyi oklevele az 1260-as évek és 1331 között kelt. A monostor hiteleshelyi működése nem bírt országos jelentőséggel, fő megbízója a szepesi prépostság volt, a 19 oklevélből 12 a káptalan vagy valamelyik kanonok számára készült. Mivel a prépostság saját ügyeiben nem bocsáthatott ki közhitelű oklevelet, kézenfekvőnek tűnt, hogy évtizedeken keresztül a közelében fekvő ciszterci konventre bízta ügyei egy részének írásba foglalását.¹³⁴ A szepesi konvent embere 1293-ban királyi parancsra tanúsította egy Poprád folyó menti föld a szepesi káptalannak történő iktatását. A szepesi ciszterciek alkalmilag (dokumentálhatóan 7 esetben) a prépostságon kívül környékbeli nemesek birtok- és örökösödési ügyeletei kapcsán is állítottak ki oklevelet. Területi szempontból mind a 19 diploma a Szepességhez tartozik. Az oklevéladás szórványos voltából következik a jelentések (*relatio*) csekély száma (2) a bevallásokhoz (*fassio*) képest (17): a szepességi birtokosok szívesebben fordultak a ciszterci konventhez, mint az országos nagybírák, akik szepesi parancsaikat a káptalanhoz címezték. Megemlítendő, hogy a monostor konventje a generális káptalan tilalmának dacára legkésőbb 1294-től saját pecsétet használt (lásd fentebb). A szepesi apátság valószínűleg külső minták és saját korábbi kiadványainak felhasználásával szerkesztette okleveleit.¹³⁵ Az oklevelek formulái nem állandósultak, hi-

¹³³ DF 230783. (1435. január 1.), 231162. (1436. október 16.), 231163. (1436. október 16.) E három oklevelet érdemes lenne megvizsgálni pecsétteni szempontból; a DF-felvételeken nem lehet látni, megvan-e az apáti és a konventi pecsét, amelyekre az utóbbi két diploma *corroboratioja* utal. (Az első csak konventi pecsétet említ.)

¹³⁴ A szepesi káptalan leggyakrabban a jászói és a leleszi konventhez, illetve az egri káptalanhoz fordult, ha oklevélre volt szüksége.

¹³⁵ A konvent egy 1291-i és 1297-i oklevélének *corroboratioja* (1291: Et ne aliqua dubietas et calumpnia oriatur de premissis, presentem paginam nostri sigilli robore in huius rei testimonium confirmamus. 1297: Et ne aliqua dubietas aut calumpnia oriatur de premissis, sigillum nostrum in huius rei testimonium apponi et adiungi fecimus huic scripto.) és a *datatio*

szen kibocsátásuk esetleges volt, nem rendszeres. Az utolsó ismert hiteleshelyi diploma 1331-ből származik, azaz a szepe-
si konvent oklevéladását tulajdonképpen nem Nagy Lajos ki-
rály 1351/1353. évi reformjai szüntették meg, hanem a fentebb
vázolt ciszterci jellemvonások, a társadalom érdeklődésének
hiánya miatt magától sorvadt el, amit csak erősített a nagy
forgalmú oklevéladó szerv, a szepeesi káptalan közelsége.¹³⁶

A szepeesi apátságtól további 3 egyházi intézményként
és 14 földesúrként kiadott diplomát ismerünk. A földesúr-
ként kiadott oklevelek, mivel a kiállító joghatósága alá tar-
tozó ügyben születtek, annak ellenére bizonyító erővel bír-
tak, hogy nem számítottak közhitelűnek. Ezek többsége – a
szepeesi apátság és minden más egyházi intézmény esetében
– birtokadomány a monostor arra érdemes híveinek, bérleti
szerződés, nyugta. Az érintettek ilyen esetben gyakran nem
elégedtek meg a szepeesi apátság diplomájával, hanem a ma-
gyar közgondolkodásnak megfelelően siettek közhitelű okle-
velet is keríteni az ügyletről.¹³⁷ S. borsmonostori apát 1284-i,
hiteleshelyi jellegű oklevelében egy adósság lerovása kapcsán
a győri káptalan oklevelének kiállítására kötelezte a feleket,
alighanem azért, mert a káptalan oklevele Borsmonostorénál
nagyobb hitelre tarthatott számot.¹³⁸

Az elmondottak illusztrálására az I. függelékben
közzétesszük a szepeesi monostor valamennyi ránk maradt
oklevelének regesztáját, levéltári és bibliográfiai adatait.¹³⁹
A II. függelékben a középkori Magyarországról ránk maradt
ciszterci pecséteteket lajstromozzuk.

megadásának módja (1291: Datum anno Domini M° CC° nonagesimo primo. 1297: Datum anno Domini M° CC° nonagesimo septimo.) szinte teljesen megegyezik. 1291: HO VII. 218.; 1297: HO VII. 266.

¹³⁶ Vencko, J.: *Dejiny štiavnického opátstva i. m. 31–32.*; *Deáky Honór*: A savnikai apátság története. Pécs, 1937. (Ciszterci doktori értekezések 81.) 45–46.; *Repertorium 176–177.*; *Keglevich Kristóf*: A szepeesi apátság története az Árpád- és az Anjou-korban (1223–1387). *Fons*, 14 (2007) 40–48.

¹³⁷ Sztojáni Hilbrand, a szepeesi monostor soltséze János szepeesi apát 1294. márc. 20-i — a kettőjük közötti pert lezáró — oklevelét még kiadásának évében átíratva Baldus szepeesi ispánnal. CD VI/1. 332–336.

¹³⁸ DL 40163.

¹³⁹ Ezzel pontosítom korábbi tanulmányom végén közölt, A szepeesi apátság hiteleshelyi kiadványai c. összeállításomat: *Keglevich K.*: Szepeesi apátság i. m. 53. Ez hiányos, szerencsétlen módon keverednek benne az egyházi intézményként, földesúrként és hiteleshelyi minőségben adott oklevelek, és formájuk megadása (a megpecsételés módjától függően privilégialis, pátens, zárt) többször pontatlan. Ugyanebben a tanulmányban más hibák is vannak. Az 50. és az 53. oldalról hiányzik a szepeesi apát 1283-i, az 50. és az 53. oldalról János szepeesi apát 1295. nov. 5-i, az 51. és az 53. oldalról pedig (III.) János szepeesi apát 1338-i oklevelének (DF 272434., 272265., 258900.) említése. János citeaux-i apát 1369-i oklevelét (DL 83321.) tévesen (IV.) János szepeesi apát diplomájaként azonosítottam. Ebben az oklevélben Jakab mester néven Szepeesi Jakab nádori ítélőmesterről, a későbbi országbíróról olvashatunk. Vö. uo. 21. 98. jz., 42. 197. jz., 52. 295. jz. Farkasfalvi László, a monostor kommandátora (1395–1412) a cikkben „titeli és várnai püspök-ként” szerepel: uo. 39. 185. jz. Titelben nem püspökség működött, hanem társaskáptalan, László valójában a knini (latinosan tinini) püspökség élén állt 1397 és 1406 között.

I. FÜGGELÉK

A SZEPEESI APÁTSÁG OKLEVELEI

1. A szepeesi apátság egyházi intézményként adott oklevelei

1.1.

1328. ápr. 19. – *Vilmos szepeesi apát és János szepeesi prépost IV. Ince pápa bullája alapján figyelmeztetik Telegdi Csanád egri püspököt, hogy ne zaklassa egyházmegyéje plébánosait és vikáriusait.* – Hártya, két hártyaszalagon az apát és a prépost pecsétjével. Primási Levéltár, Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus 25–2 (DF 248981.) – Kiadása: MES III. 132–133. – Regesztája: *Bónis György*: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerkesztette Balogh Elemér. Bp., 1997. (Jogtörténeti Tár 1/1.) 803. sz.; Anjou-kori oklevéltár. I–XV., XVII., XIX., XXI., XXIII–XXVIII., XXXI. (Főszerk. Kristó Gyula, Almási Tibor. Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, Géczi Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc és Tóth Ildikó.) Bp.–Szeged, 1990–2010. (a továbbiakban: AOKI) XII. 221. sz.

1.2.

1347. jan. 25. – *Vilmos szepeesi apát, szentszéki bíró és delegátus János krakkói püspököt a miechówi prépostság ellen maga elé idézi a szepeesi káptalanhoz.* – Hártya eredetije, amelyről töredezett pecsét függött, 1927-ben Varsóban volt. – Kiadása: *Vencko, J.*: *Dejiny štiavnického opátstva i. m. 325.* (Vö. uo. 51.)

1.3.

1420. márc. 24. – *Zsigmond savnikai apát és szentszéki megbízott oklevele az esztergomi érsekhez és más illetékes személyekhez késmárki Theoderik fia Györgynek a szepeesi prépostság élére történő kinevezése tárgyában.* – Hártya, hártyaszalagon függő pecséttel és közjegyzői hitelesítő záradékkal. Szepeesi kápt. mlt. 11–2–34 (DF 272756.) – Kiadása: *Analecta Scopusii sacri et profani. I–IV. Collegit: Carolus Wagner. Vienne, 1774; Posonii et Cassoviae, 1778. III. 156–160.* – Regesztája: *ZsO VII. 1541. sz.*

2. A szepeesi apátság földesúrként adott oklevelei

2.1.

1264 – *Albert szepeesi apát és a konvent egy sztojánfalvi örökbirtokot enged át szepesszombati Hilbrandnak.* – Hártya, természetes színű függőpecséttel. DL 40058. – Kiadása: HO VI. 125–126.; RS I. 526. sz. (Hibásan 1307-i dátummal, az oklevél 1307-i átírásából, vö. 2.5. sz.)

2.2.

1291 – *János szepeesi apát és konventje egy apatavicsi telket adományoz udvarbírájuknak.* – János szepeesi apát 1314. jún. 29-i átírásából (lásd 2.6. sz.). – Kiadása: RS I. 1217. sz.

2.3.

1294. márc. 20. – *János szepeesi apát és konventje megállapodnak soltszükkel, Sztojáni Hilbranddal Grénic és Kubak birtoklásának*

feltételeiről. – Baldus szepesi ispán 1294. március 20-i (DL 1386.) és Zsigmond király 1412. okt. 10-i átírásából (DL 9718. – Másolata: DL 25057. [ma lappang]) – Kiadása: CD VI/1. 332–335.

2.4.

1294. dec. 20. – *János szepesi apát és a konvent megújítja Sztojáni Hilbranddal 1294. március 20-án kötött szerződését.* – Zsigmond király 1412. okt. 10-i átírásából (DL 9718.) – Kiadása: *Vencko, J.:* Dejiny štiavnického opátstva i. m. 319–320.; CD VI/2. 232–233. (Szövege eltérő, hibásan 1299. dec. 20-i kelettel.)

2.5.

1307 – *János szepesi apát és konventje átírja a monostor 1264-i oklevelét.* – Hártya, nyers selyemsodratról függő sérült pecséttel. DL 60961. – Kiadása: RS I. 527. sz. – Regesztája: AOKl II. 289. sz.

2.6.

1314. jún. 29. – *János szepesi apát és a konvent átírja a monostor 1291-i oklevelét.* – Hártya, egykor pergamenszalagon függő pecsétje elvált. MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. 58 (DF 243704.) – Kiadása: RS I. 1217. sz. – Regesztája: AOKl III. 780. sz.

2.7.

1320 – *János apát és a konvent 60 telket ad át betelepítésre Menyhért, Hilbrand és Illés soltészeknek.* – Hártya, két, hártyszalagon függő pecsétje elveszett. DL 2022. (18. századi egyszerű másolata: DL 25074.) – Kiadása: CD VIII/2. 267–269.; *Vencko, J.:* Dejiny štiavnického opátstva i. m. 321–322. – Regesztája: AOKl V. 983. sz.

2.8.

1326. ápr. 10. – *Vilmos szepesi apát és konventje hűségessé szolgálatiért birtokcserét hajt végre Viderniki Pakuccal.* – Hártya, két hártyszalagon az apát és a konvent pecsétjével. MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. 104 (DF 244312.) – Kiadása: AOKm II. 239–240. – Regesztája: AOKl X. 131. sz.

2.9.

1326. ápr. 29. – *Vilmos szepesi apát és konventje közli a monostoruk és a poprádiak között Alcnó ügyében folyó pert lezáró, fogott bírák által hozott ítéletet.* – Hártya, két hártyszalagon függő pecsétje elveszett. Poprád város lt. 9 (DF 280297.) – Kiadása: Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis. I–III. Pars I. (Collegit: Johannes Bárdossy.) Leutchoviae, 1802. Pars II. Collegit: Michael Schmauk. Szepesváraljae, 1889. Pars III. Collegit: Samuel Weber. Lőcse, 1908. Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve, 11. évf. (a továbbiakban: Szepesmegyei évkönyv) II. 66–67. – Regesztája: AOKl X. 161. sz.

2.10.

1328 – *Vilmos szepesi apát és a konvent tanúsítja, hogy Sztojánfalvi Cunczemannus felesége és gyermekei beleegyezésével eladják az apátság kormányzata alatt álló sztojánfalvi örökbirtokukat szepesszombati Jánosnak.* – Hártya, az apát és a konvent sodraton függő pecsétjével. Poprád város lt. 11 (DF 280298.) – Facsimile: *Deáky H.:* A savniki i. m. 46–47. közti tábla. – Kiadása: *Vencko, J.:* Dejiny štiavnického opátstva i. m. 322–323. – Regesztája: AOKl XII. 512. sz.

2.11.

1338. jún. 29. – *J(ános) szepesi apát és a konvent előtt Dragosclay fia Dénes fiainak adja viderniki ingó és ingatlan javait, akik vállallják, hogy apjukhoz hasonlóan szolgálják az apátságot.* – Hártya, a két pecsétre tartozó hártyszalaggal. Lőcse város lt. 6 B 3 (DF 258900.)

2.12.

1370 körül – *János szepesi apát levele János leleszi préposthoz (1366–1378), amelyben kéri, hogy a prépost vegye magához hű emberét, Herardus mestert.* – Papír, hátán zárópecsét töredékei. Leleszi konvent mlt. 1300–204 (DF 233811.)

2.13.

1398. nov. 23. – *János zágrábi püspök és László tinini püspök, szepesi kommandátor Vikárdfalva lakosainak kérésére átírja András spalatói érsek 1398. júl. 15-i búcsúengedélyét.* – Hártya, két függőpecsétje elveszett. Szepesi kápt. orsz. lt. 9–14–28 (DF 263199.) – Regesztája: ZsO I. 5594. sz.

2.14.

1436. febr. 2. – *László szepesi apát és konvent megújítja birtoka, Toplica szabadságait.* – I. Ferdinánd király 1561. november 19-i átírásából (DL 107277.). – Kiadása: *Vencko, J.:* Dejiny štiavnického opátstva i. m. 328–329. – Hiányos szövegű kiadásai: *Wagner, C.:* Analecta Scepusii i. m. I. 426.; CD X/8. 822.

3. A szepesi apátság hiteleshelyi oklevelei

3.1.

1262 előtt – *Adalbert (helyesen: Albert) szepesi apát oklevele egy Pavlján közeli földről.* – Említése Mihály zólyomi és szepesi ispán 1262. évi oklevelében (A szepesi káptalan 1309. ápr. 15-i átírásában: Szepesi kápt. mlt. 3–1–8 [DF 272297.] – 18. századi egyszerű másolata: Szepesi prépostság lt. 2–12–218 [DF 264601.] – Az 1262-i diploma kiadása: RS I. 632. sz. – Regesztája: AOKl II. 265. sz.) – Kiadása: RS I. 632. sz.

3.2.

1263. aug. 29. előtt – *A szepesi apát oklevele egy Edelény környéki birtok határáról.* – Említése IV. László király 1263. aug. 29-i oklevelében (Többszörös átírásának újkori egyszerű másolata: DL 71660. – Kiadása és regesztája: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/4. [Szerkesztette Szentpétery Imre, Borsa Iván.] Bp., 1923–1987. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9., 13.] [a továbbiakban: RA] 1349. sz.).

3.3.

1278. szept. 28. előtt – *A szepesi apát privilégiuma Ragyolc birtok Jakab szepesi olvasókanonoknak és testvéreinek történő eladásáról.* – Említése IV. László király 1278. szept. 28-i oklevelében (DL 83135. – Kiadása: ÁUO IX. 376–378. [az említés: 377.] – Regesztája: RA 2896. sz.).

3.4.

1283 – *A szepesi apát és a konvent tanúsítja, hogy a szepesi káptalan leírt feltételek mellett átenged egy földet Gubulinus falunagynak*

és testvérének, Alariknak. – Chirographum összeillő két példánya hártán, függőpecsét befüggesztő szalagjával. Szepesi kápt. mlt. 7–4–3 (DF 272434.)

3.5.

1286 – János szepesi apát és konventje tanúsítja, hogy Balasea (Kinga krakkói hercegnő szerviente) egy Pokajjal szomszédos birtokát eladta Piucki Dánielnek. – A szepesi káptalan 1299. jún. 23-i átírásából (DL 38876.) – Kiadása: CD V/3. 331–332.

3.6.

1293. máj. 31. – A szepesi apát és a konvent jelenti III. András királynak, hogy ártirt parancsa értelmében a királyi ember egy Poprad folyó menti földet a szepesi káptalannak iktatott. – III. András király 1293. jún. 29-i átírásából (Szepesi kápt. mlt. 7–5–1 [DF 272445.] [Újkori másolatai: DF 258826., 258828., 258831., 264629., 272453., 272927., 272929., 272935., 281420.] – Kiadása: CD VI/1. 251–254.) – Kiadása: uo.

3.7.

1295. nov. 5. – János szepesi apát és a konvent bizonyítja, hogy Jakab szepesi püspök évi egy ezüstmárka terragiumért átenged egy földet Káposztafalvi Hench ispánnak. – Hártya, hártyaszalagon függő pecséttel. Szepesi kápt. mlt. 2–6–6 (DF 272265.) – Átírása János szepesi apát és a konvent 1306-i oklevelében (lásd 3.11. sz.). – Regesztája: CD VI/1. 398.

3.8.

1297 – János szepesi apát és a konvent tanúsítja, hogy Helbrand szepesi szász ispán Leznice nevű erdejét átengedi Mech fia Radzlausnak. – Eredetije lappang. – Kiadása: HO VII. 266.

3.9.

1300 – János szepesi apát és konventje Mocs fia Jakab özvegyének kérésére átírja Szepes megye hatóságának 1299-i, birtokmegosztásról szóló oklevelét. – Hártya, hártyaszalagon függő pecsétje elveszett. DL 40277. – Kiadása: HO VIII. 415.

3.10.

1302 – János szepesi apát és a konvent átírja IV. Béla 1246. nov. 8-i, egy szepesi föld adományozásának tárgyában kelt átíró oklevelét. – Hártya, hártyaszalagon függő pecsétje elveszett. DL 68768. – Kiadása: RS I. 174. sz. – Regesztája: AOKI I. 331. sz. – Vö. RA 243., 835. sz.

3.11.

1306 – János szepesi apát és a konvent átírja saját 1295. nov. 5-i oklevelét. – A szepesi káptalan 1330. november 2-i átírásából (Szepesi prépostság lt. 47 [DF 264160.] – Regesztája: AOKI XIV. 579. sz.). – Kiadása: RS I. 444. sz. – Regesztája: AOKI II. 105. sz.

3.12.

1309 – János szepesi apát és a konvent előtt Körtvélyes falu képviselői elismerik, hogy évente egy ezüstmárkát tartoznak fizetni a szepesi káptalannak. – Hártya, hártyaszalagon függő pecsétje elveszett. Szepesi prépostság lt. 22 (DF 264136.) – Kiadása: RS I. 720. sz. – Regesztája: AOKI II. 804. sz.

3.13.

1310. dec. 18. – János szepesi apát és konventje tanúsítja a szepesi káptalan tiltakozását, amiért a prépost tudtuk nélkül eladta Szepessümege tizedét. – Hártya, hátán rányomott pecsét helye. Szepesi kápt. mlt. 10–1–12 (DF 272690.) – Kiadása: RS I. 828. sz. – Regesztája: AOKI II. 1012. sz.

3.14.

1312. máj. 25. – S. szepesi apát és a konvent jelenti Károly Róbert királynak, hogy a szepesi káptalan részére történő, az ártirt parancslevél elrendelte határjárás végzése közben a királyi ember az ellentmondókat a királyi jelenlét elé idézte. – Hártya, hátán zárópecsét befüggesztő szalagjával. Szepesi kápt. mlt. 7–5–2 (DF 272446.) (18. századi másolata: uo. 7–5–8 [DF 272452.]) – Kiadása: Szepesmegyei évkönyv III. 3–4. – Regesztája: AOKI III. 297. sz.

3.15.

1315. ápr. 17. – János szepesi apát és a konvent tanúsítja, hogy Pál szepesi prépost Lándok és Keresztfalva falvakat leírt feltételek mellett átengedte Henrik miechówi prépostnak. – Hártya, hártyaszalagon az apát pecsétje függ. Szepesi prépostság lt. 25 (DF 264139.) – Kiadása: CD VIII/1. 583–584. – Regesztája: AOKI IV. 52. sz.

3.16.

1318. márc. 11. előtt – A szepesi konvent oklevele szerint Szentmiklós falu Iván és testvérei örökölt birtoka, amelyet elődeik szereztek. – Említése Fülöp szepesi ispán 1318. márc. 11-i iktatólevelében (Szepesi prépostság lt. 29 [DF 264143.] – Kiadása: CD VIII/7. 119–120.; Szepesmegyei évkönyv II. 49–50. – Regesztája: AOKI V. 60. sz.) – Regesztája: AOKI V. 56. sz.

3.17.

1329. jún. 13. után – János szepesi apát és a konvent bizonyoságlevele szerint szepesmindszenti polgárok vállalták, hogy egy jazormegi birtok fejében évente egy márkát fizetnek a szepesi káptalannak. – Hártya, két függőpecsétje közül a konventé maradt meg. Szepesi kápt. mlt. 5–3–4 (DF 272374.) – Regesztája: AOKI XIII. 300. sz.

3.18.

1330. jún. 25. – János szepesi apát és a konvent Tamás szepesi kanonok kérésére átírja Károly Róbert király 1323. jún. 6-i oklevelét. – 17. századi (Gnézda város lt. 8 [DF 272929.]) és két 18. századi (Podolin város lt. 12A és 13 [DF 258828.]) másolatból. – Kiadása: Szepesmegyei évkönyv II. 79–80. – Regesztája: AOKI XIV. 364. sz.

3.19.

1331. máj. 11. – János szepesi apát és a konvent tanúságlevele a szepesi káptalan lektorának meggyilkolásáról. – Hártya, hátlapján pecsét helye. Szepesi kápt. mlt. 1–2–3 (DF 272185.) – Kiadása: CD VIII/3. 554. – Regesztája: AOKI XV. 185. sz.

II. FÜGGELÉK

PECSÉTKATALÓGUS

A katalógus elkészítésében a Repertorium anyaga mellett nagy segítséget nyújtott a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MOL) középkori adatbázisának elektronikus kiadása: *Collectio Diplomatica Hungarica*. A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. (Szerk. Rácz György.) Internetes kiadás (DL-DF 5.1), 2010. Elérhetősége: <http://www.mol.arcanum.hu/dldf>. Valamennyi ezen adattárba foglalt ciszterci pecsétlenyomatot igyekeztünk számba venni, ám munkánk eredménye igen hiányos.¹⁴⁰ A katalógusban az egyes pecsétek leírása során első helyen a pecsét alakja és mérete szerepel (A), ezt a pecsétmező (M) és a körirat (K) leírása követi. A pecsétmezőre vonatkozó „jobb” és „bal” irányjelölések heraldikai értelemben használatosak. Az ugyanazon pecsétnyomótól (Ny) fennmaradt példányok (Pld) felsorolása kronológiai sorrendben történik, az eredeti irat és az esetleges pecsétmásolatok jelzetének,¹⁴¹ továbbá – ha van – a pecsétről közölt fotók, rajzok bibliográfiai adatainak megadásával kiegészítve. A pecsétekre vonatkozó szakirodalmat külön rovat tárgyalja (Irod). A lenyomatok állapotára vonatkozó és egyéb addicionális információk a megjegyzés (Megj) pontba kerültek.¹⁴²

1. Apáti pecsétek

1.1. Bélháromkút – Konrád apát

1.1.1. Pecsét (1390)

A: mandorla (kb. 53 × 32 mm)

M: álló főpap

K: kettős gyöngysor között majuszkulákkal: [SIGILLVM] FRATRIS•C[UNRADI ABBATI]S•DE•WE[EL]

Pld/1: 1390. márc. 27. – DL 89562.

Megj: töredezett, kopott

¹⁴⁰ Például a toplicai apátság bizonyosan számos pecséttel lenne tovább gazdagítható. A monostor okleveleinek jelentős részét Zágrábban őrzik, és a MOL DF alapján nem dönthető el, megmaradt-e pecsétjük. Vö. 1335. szept. 9. (DF 256673.), 1339. szept. 17. (DF 256614.), 1392. ápr. 25. (DF 230707.), 1434. júl. 6. (DF 261939.), 1436. márc. 21. (DF 262107.), 1523. jan. 6. (DF 268052.), 1523. márc. 12. (DF 252384.), 1523. márc. 12. (DF 268053.), 1525. ápr. 12. (DF 268058.). A monostor további, függőpecséttel ellátott, Zsigmond király uralmának végén kelt kiadatlan oklevelei segítségével a 15. század első felére keltezett tipárium kora is pontosítható lenne: 1430. febr. 6. körül (DF 252388.), 1434. máj. 5. (DF 252390.), 1435 (DF 252391.). – Személyesen a Magyar Tudományok Akadémia Könyvtárának (MTA KT) Kézirattárában, az esztergomi Prímási Levéltárban (PL), a Csornai Premontrei Prépostság Levéltárban, Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltárban és az alább említett pecsétmásolat-gyűjteményekben kutattam.

¹⁴¹ A MTA Művészettörténeti Kutatóintézete pecsétmásolat-gyűjteményének anyaga gyakorlatilag megegyezik a MOL V 8 fondjának anyagával, és folyószámos jelzeteik is azonosak, így a katalógusban elég a levéltár anyagára utalni. A harmadik nagy magyar pecsétkollekción a Budapesti Történeti Múzeum (BTM) pecsétmásolat-gyűjteménye. Mindhárom másolat-gyűjtemény főként függőpecsétek alapján készült.

¹⁴² A pecsétkatalógus módszertani előképül Rácz György: *Az Ákos nemzetség címere*. *Turul*, 68 (1995) 26–34. és Körmendi Tamás: *Az Osl nemzetség címerváltozásai a középkorban*. *Turul*, 83 (2010) 3–24. tanulmánya szolgált, a fenti bevezető bekezdés Körmendi T.: *Az Osl nemzetség* i. m. 13. alapján készült.

1.2. Bélháromkút – Miklós apát

1.2.1. Pecsét (1430)

A: mandorla (kb. 70 × 39 mm)

M: gótikus mezőben álló, bal kezében páztorbotot, jobbában könyvet tartó főpap, lábai alatt külön fülkében címer. A doborpajzs mezejében görög kereszt látható.

K: kettős pálcával keretelt minuszkulás körirata: +[s(igillvm)] nicolai [- - -]

Pld/1: 1430. júl. 23. – Heves Megyei Levéltár 810 (Egri székesfőkápt. mlt.) (DF 210736.)

2.1. Borsmonostor – [Konrád] apát

2.1.1. Pecsét (1220 körül)

A: mandorla (kb. 37 × 25 mm)

M: álló főpapi alak, jobb kezében páztorbot, a balban csukott könyv

K: pálcával keretelt, majuszkulás körirata: +S(IGILLVM) ABBATIS DE MONTE S(AN)C(TE) MARIE

Pld/1–2: 1220 körül – DL 777. – MOL V 2 323, V 8 29; BTM 64.77, 64.79. – Fényképe: Sopron vármegye története. Oklevéltár. I–II. (Szerk. Nagy Imre.) Sopron, 1899–1891. II. címdoldal előtti melléklet; *Solymosi L.*: Írásbeliség és társadalom i. m. 321. 25. kép
Irod: *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 248.

2.2. Borsmonostor – [Jakab] apát

2.2.1. Pecsét (1326)

A: mandorla

M: álló főpap

Pld/1: 1326. okt. 13. – Pozsonyi kápt. mlt. C–6–69 (DF 272984.)

Megj: a felvételen a csonka pecsét csak homályosan látszik

2.3. Borsmonostor – [Márton] apát

2.3.1. Pecsét (1331)

A: mandorla (kb. 40 × 28 mm)

M: álló főpapi alak, bal kezében könyv

K: gyöngysorokkal keretelt majuszkulás körirata: +S(IGILLVM) A[BBAT]IS DE MONTE S[- - -]

Pld/1: 1331. szept. 20. – Sopron város lt. D 105 (DF 201739.) – MOL V 2 247.

Megj: csonka függőpecsét, felső ¼ része hiányzik. Uo. 104 (DF 201738.) lényegileg azonos szövegű (*intitulatio* és *arenga* nélküli) másodpéldány; függőpecsétje elveszett.

2.4. Borsmonostor – Simon apát

2.4.1. Pecsét (1355)

A: mandorla (kb. 61 × 35 mm)

M: pontokkal díszített rombuszmustrás háttér; jobbában páztorbotot, baljában könyvet tartó főpapi alak

K: gyöngysorok közé foglalt, majuszkulás körirata: +SIMONIS•AB(B)ATIS•[MO]NTIS•SANCTE•MARIE

Pld/1: 1355. júl. 13. – Sopron város lt. D 154 (DF 201788.) – MOL V 2 340.

2.5. Borsmonostor – Miklós apát

2.5.1. Pecsét (1418)

A: kör ($d = 24$ mm)

M: növekvő (derekától fölfelé ábrázolt) emberi alak

K: pálcák közé foglalt minuszkulás körirata: [- - -] abbatis montis [- - -]

Pld/1: 1418. jan. 25. – Sopron város lt. D 496 (DF 202130.)

Megj: a zárópecsét töredezett, felső része hiányzik

2.6. Borsmonostor – Pál apát

2.6.1. *Pecsét (1426)*

A: kör ($d = 32$ mm)

K: gyöngysorokkal keretelt minuszkulás köriratának töredéke: [- - -] mo(n)tis [- - -]

Pld/1: 1426. máj. 8. – Sopron város lt. D 693 (DF 202327.)

Megj: a rányomott pecsét mezője teljesen kitört

2.7. Borsmonostor – Péter apát

2.7.1. *Pecsét (1429)*

A: kör ($d = 37$ mm)

Pld/1: 1429. febr. 9. – Sopron város lt. D 785 (DF 202420.)

Megj: a zárópecsét sarkának kis darabja maradt csupán meg, rajta a köriratot szegélyező vonal részletével

2.8. Borsmonostori apát

2.8.1. *Pecsét (1459)*

A: kör ($d = 19$ mm)

M: gyöngysorral övezett doborpajzs, amelynek mezője kivehetetlen

K: nincs

Pld/1: 1459. okt. 22. – Sopron város lt. D 1798 (DF 203434.)

2.9. Borsmonostor – Zakariás apát

2.9.1. *Pecsét (1505)*

A: mandorla (kb. 61×38 mm)

M: gótikus mezőben álló főpap vállá és feje

K: kettős pálcával keretelt minuszkulás köriratának pereme letört, erősen kopott: [- - -]at[ris - - -]

Pld/1: 1505 – Kőszeg város titkos lt. Középkori oklevelek 47 (DF 262235.)

Megj: csonka és töredezett

3.1. Cikádor – [H.] apát

3.1.1. *Pecsét (1274)*

A: mandorla (kb. 42×25 mm)

M: álló főpap

K: pálcák közé foglalt majuszkulás körirata erősen hiányos: +S[IGILLVM - - - CHICAD]OR

Pld/1: 1274 – DL 86843 – MOL V 9 1. t. 25 (fotó).

Megj: a függőpecsét csonka, kopott és töredezett

3.2. Cikádor – Tamás apát

3.2.1. *Pecsét (1347)*

A: mandorla (kb. 49×32 mm)

M: álló főpap

K: gyöngysorok közé foglalt majuszkulás körirata erősen hiányos: [THO]ME A[B]BATIC•DE•C[HYCHODOR]

Pld/1: 1347. máj. 24. – DL 87212.

Megj: a rányomott pecsét alsó egynegyed része maradt meg

4.1. Egres – [I.] apát

4.1.1. *Pecsét (1239)*

A: mandorla (kb. 28×22 mm)

M: álló főpapi alak

K: pálcák közé foglalt majuszkulás föliratának töredéke: [- - -] AB(BA)TIS[- - -]

Pld/1: 1239 – DL 61141.

Megj: a függőpecsét felső része hiányzik. Az apát nevének szigljája a *corroboratioból* olvasható ki. Csak nb. Miklós végrendeletéről néhány hónappal később, szintén 1239-ben az egresi monostorban egy másik oklevél is készült: DL 61140. Vö. *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 247.

4.2. Egresi apát

4.2.1. *Pecsétnyomó (14. sz.)*

A: mandorla (kb. 41×27 mm)

M: jobb kezében csigavonalban végződő pásztorbotot, bal kezében csukott könyvet tartó álló főpap

K: +SIGILLVM•ABBATIC•DE•EGRIS•

Ny: bronz tipárium – Magyar Nemzeti Múzeum, pecsétnyomógyűjt. 119/1877.90 – Lenyomatának fotója: Repertorium 247. 8. kép

Megj: az EGRIS szó után fejére állított háromszög alakban elrendezett három pont látható

5.1. Ercsi – Gergely apát

5.1.1. *Pecsét (1452)*

A: kör ($d = 27$ mm)

M: a pecsétmező nagy része kitört; felül a köriratba nyúlóan háromágú koronát viselő fej (?)

K: pálcák közé foglalt minuszkulás körirata: si(gillvm) gregor(ii) [abba]tis de erchy

Pld/1: 1452. jan. 21. – DL 88260.

6.1. Gotói apát

6.1.1. *Pecsét (1282)*

A: mandorla (kb. 45×26 mm)

M: jobb kezében pásztorbotot tartó álló főpap

K: megállapíthatatlan

Pld/1: 1282 – DL 86859.

Megj: elmosódott

7.1. Kerc – Marsilius apát

7.1.1. *Pecsét (1353)*

1353. szept. 1. – Erdélyi kápt. mlt. 1–155 (DF 277330.)

Megj: a pecsét Repertorium 117. szerint megvan

7.2. Kerc – Mihály apát

7.2.1. *Pecsét (1430)*

A: mandorla (kb. 69×40 mm)

M: gótikus fülke, álló apáti alak, jobbában pásztorbot. Lába alatt címerpajzs, amelyben két magas gyertyatartóba állított gyertya látható.

K: pálcákkal keretelt, majuszkulás körirata: S(IGILLVM) FR(ATR) IS MICHAELIS ABBATIC DE CANDELIS

Pld/1: 1430. okt. 31. – Szász Nemzeti lt. Urkunden 2–58 (DF 244703.) – Fényképe: Repertorium 246. 5. kép

Megj: Henrik közjegyző 1439-ben részletesen leírta a saját (csak átírásból ismert) okleveléhez függesztett pecsétet, ld. Repertorium 117.

7.3. Kerc – Rajmund apát

7.3.1. Pecsét (1464)

A: mandorla

Pld/1: 1464. jan. 30. – Szász Nemzeti lt. Urkunden 2–228 (DF 244870.)

Megj: a lenyomat ábrázolásából és köriratából a DF felvételén semmi sem vehető ki

8.1. Pásztó – Blondellus apát

8.1.1. Pecsét (1342)

A: mandorla

M: szerzetesi ruhába öltözött álló főpap, jobb kezében felső végén meggömbült pásztorbot, bal kezében könyv

K: gyöngyosorokkal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: +S(IGILLVM)•FR(A)T(RI)S•BLVNDELLI•ABBATIS•DE•PAS-TVCH

Pld/1: 1342. dec. 13. – Egykor a Radvánszky család sajkócai levéltárában; elveszett. – Az oklevél facsimiliéje: *Békefi Remig*: A pásztói apátság története. I–III. Bp., 1898–1902. (A zirczi, pilisi, pásztói és szent-gothárdi ciszterci apátságok története 3–5.) [Reprint: Bp., 2010.] II. 5. A pecsét rajza: uo. 7., leírása: uo. 7. 3. jz. Vö. Repertorium 131.

8.2. Pásztó – Ulrik apát

8.2.1. Pecsétnyomó (valószínűleg 14. század)

A: mandorla (kb. 62 × 36 mm)

M: rombuszmustrás mezőben álló, két kezét maga elé emelő, kukullás főpap

K: gyöngyosorokkal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: +S(IGILLVM) FRATRIS VLRICI ABBATIS DE PASTVCH

Ny: sárgaréz tipárium – Magyar Nemzeti Múzeum, pecsétnyomógyűjt. 59.201.C – Lenyomatának fényképe: *Békefi R.*: Pásztó i. m. I. 65. (Irod is), Repertorium 247. 9. kép (Irod uo. 131.)

9.1. Pétervárad apát

9.1.1. Pecsét (1253)

A: mandorla

M: redőzött ruhát viselő, álló apát alakjának törzse

Pld/1: 1253. nov. 18. (?) – Veszprémi kápt. mlt. Szalad. Cott. Dec. 3 (DF 200650.) – BTM 65.1829.

Irod: *Érszegi Géza–Solymosi László*: Veszprém város okmánytára. Pótkötet. Veszprém, 2010. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.) 112.

Megj: töredék

9.2. Pétervárad – [Vilmos] apát

9.2.1. Pecsét (1302)

A: mandorla (kb. 48 × 30 mm)

M: álló főpap

K: gyöngyosorok közé foglalva, majuszkulákkal: + S[- - -]TIS BELEFONTIS

Pld/1: 1302. szept. 1. – Veszprémi püspöki lt. Dec. Budenses 9 (DF 200079.) – BTM 65.1845.

9.3. Pétervárad – Péter apát

9.3.1. Ellenpecsét (1484)

Pld/1: 1484. aug. 24. – Štátny Národný Archív SR, Pozsony
Megj: kizárólag közlésből ismert: Repertorium 138.

10.1. Pilis – [István] apát

10.1.1. Ellenpecsét (1301)

A: kör ($d = 20$ mm)

M: pásztorbotot tartó kéz

Pld/1: 1301. júl. 24. – Csornai konv. mlt. D 5228 (DF 264839.)

10.2. Pilis – [István] apát

10.2.1. Pecsét (1311)

A: mandorla (kb. 58 × 34 mm)

M: álló apáti alak (elmosódva)

K: [SIG]ILLVM ABBATIS DE PE[LYS]

Pld/1: 1311. júl. 12. – Csornai konv. mlt. D 5231 (DF 264842.)

Megj: a *transsumptumot* kibocsátó István apát az átírt diplomát kiadó, 1301. évi István pilisi apátot nagybátyjának mondja

10.3. Pilis – István apát

10.3.1. Pecsét (1340–1341)

A: mandorla (kb. 55 × 32 mm)

M: álló főpap, jobbában pásztorbot

K: pálcák közé foglalva, majuszkulákkal: +S(IGILLVM) FR(A) TRIS*STEPHANI**ABBATIS*DE PELIIS

Pld/1: 1340. okt. 3. – DL 71356. (a pecsét ma lappang) – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255.

Pld/2: 1341. máj. 3. – PL, Eszt. kápt. hh. lt. 53–5–7 (DF 209028.) – BTM 66.2133.

Pld/3: 1341. júl. 22. – DL 71357. (sérült, kb. fele hiányzik) – MOL V 8 779.

Irod: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255., 337.

10.4. Pilis – János apát

10.4.1. Pecsétnyomó (é. n. [1348–1354])

A: mandorla (32 mm széles)

M: álló főpap, jobb kezében pásztorbotot, a derekához hajlított balban könyvet tart. Bal könyöke mellett csillag, a mező háttérben növényi díszek.

K: gyöngyosorokkal keretelt, gótikus majuszkulás körirata: +S(IGILLVM)•FR(ATR)I(S)•IOHA[NNIS•ABBATI]S•DE•PELIS

Ny: bronz pecsétnyomó-töredék – Ferenczy Múzeum (Szentendre) P–84.65. – Fényképe: *Imre Holl*: Funde aus dem Zistercienserkloster von Pilis. Bp., 2000. (Varia Archaeologica Hungarica 11.) 103.; Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911–1997) középkori ásatásai. (Szerk. Benda Judit–Benkő Elek–Magyar Károly.) Bp., 2011. 91. – Lenyomatának fényképe: *Gerevich László*: A pilisi ciszterci apátság. Szentendre, 1984. Melléklet, 96. kép; Ciszterci apátság Pilisszentkeresztben. (Szerk. Horváth Sándor–Legeza László.) Bp., 2007. belső címlap.

Pld/1 (?): 1351. ápr. 10. – Pozsony város lt. 106 (DF 238732.)

Megj: Pld/1 függőpecsétje *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 339. szerint 1891 körül még megvolt, a DF felvételén nem látszik.

10.5. Pilis – Henrik apát

10.5.1. Pecsét (1361)

A: mandorla

M: rombuszmustrás mező közepén főpap áll, baljában pástorbot tart, két válla mellett egy-egy csillag

K: pálcákkal keretelt majuszkulás körirata: S(IGILLVM) FRATRIS HENRICI ABBATIS DE PELIS

Pld/1: 1361 – Pozsony város lt. 180 (DF 238800. – a felvételen nem látható pecsét) Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 259.

Irod: Repertorium 148.

10.5.2. Pecsét (1366–1377)

A: mandorla (kb. 65 × 42 mm)

M: pálcákkal gazdagon tagolt gótikus mező közepén apáti alak áll, kezeiben bal válla felé dőlő apáti bot, lábai alatt külön fülkében címerpajzs. Ennek mezejében halmon álló latin kereszt látható.

K: pálcával keretelt, majuszkulás körirata: S(IGILLVM) FRATRIS HENRICI ABBATIS DE PELIS

Pld/1: 1366. aug. 24. – PL, Acta radicalia 155 (DF 248759.)

Pld/2: 1367. júl. 19. – Pozsony város lt. 221 (DF 238840.) – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 259.

Pld/3: 1377. jan. 22. – Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 89–12–15

Pld/4: 1377. okt. 25. – Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 46–6–9

Megj: Pld/1 felső kétharmad része hiányzik

10.6. Pilis – Ulrik apát

10.6.1. Pecsét (1380)

A: mandorla (kb. 67 × 40 mm)

M: gótikus architektúrában álló főpapi alak, alatta kisebb fülkében másik alak (feje)

K: majuszkulákkal: [- - -]TRI[S] VDALRICI [- - -]

Pld/1: 1380. dec. 6. – DL 18439. – MOL V 8 349.

Irod: Repertorium 148.

Megj: szélein csonka, elmosódott

10.7. Pilis – János apát

10.7.1. Pecsét (é. n. [1384–1407])

A: mandorla

M: gótikus architektúra közepén álló apáti alak, jobbában pástorbot. Alatta egy kisebb, kezében szintén pástorbotot tartó apáti (?) alak térdel

K Békefi alapján: S(IGILLVM) FRATRIS JOH(ANN)IS IV ABBATIS I(N) PELIS

Pld/1: lappang. – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 264.

10.8. Pilis – Hermann apát

10.8.1. Pecsét (1444–1464)

A: kör ($d = 27$ mm)

M: közepén egy, deréktől kezdve fölfelé ábrázolt (növekvő) alak vállán háromágú szigonyt tart

K: majuszkulákkal: SIGILL(VM) FR(A)T(R)IS HERMANI ABBATIS D(E) PELIS

Pld/1 (?): 1444. júl. 25. – Pozsony város lt. 1210 (DF 239837.)

Pld/2: 1445. ápr. 24. – DL 44393. (papírfelzetes) – BTM 65.1243.

Pld/3: 1445. júl. 25. – DL 44398.

Pld/4: 1447. febr. 14. – Pozsony város lt. 1291 (DF 239918.) (töredékes zárópecsét, közepe kipergett)

Pld/5: 1464. máj. 3. – Pozsony város lt. 1858 (DF 240487.) – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 268.

10.9. Pilis – István apát

10.9.1. Gyűrűspecst (1503–1505)

A: kör

M: hosszúkás, nyolcszög alakú keretben doborpajzs; Békefi szerint ennek közepén pástorbot, a pástorbottól jobbra S, balra T (az apát nevének kezdőbetűi), a pajzs fölött S és A majuszkulák (sigillum abbatis?) olvashatók

Pld/1: 1503. márc. 18. – Pozsony város lt. 2344 (DF 240967.)

Pld/2: 1505. febr. 26. – Pozsony város lt. 2369 (DF 240992.)

Irod: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 454.

10.10. Pilis – János apát

10.10.1. Gyűrűspecst (1517)

Pld/1: 1517. aug. 16. – Pozsony város lt. 2547 (DF 241158.)

Megj: a zárópecsét ábrázolása a DF felvételen nem vehető ki

11.1. Pornó – Mátyás apát

11.1.1. Pecsét (1401)

A: kör ($d = 27$ mm)

M: egymást keretező két kulcs

K: pálcákkal keretelt, majuszkulás körirata: +S(IGILLVM) MATHIE AB[- - -]TIS

Pld/1: 1401. okt. 16. – DL 42771.

Megj: kissé töredezett

11.2. Pornó – János apát

11.2.1. Pecsét (1525)

A: mandorla (kb. 72 × 40 mm)

M: háromosztatú, alul a köriratba nyúló gótikus architektúrában ornátusba öltözött főpap áll, jobb kezében nyitott könyv, bal kezében pástorbot; jobb és bal oldalán egy-egy címertartó álló alak (angyal?)

K: pálcákkal keretelt minuszkulás körirata: sigillum fratris iohannis abbatis victoriensis

Pld/1: 1525. márc. 21. – DL 25315. – MOL V 8 496.

Megj: János Polydorus Bressanus néven 1522-ben Borsmonostor, később a karintiai (Ausztria) Viktring (Victoria) apátja is volt. Repertorium 78.

13.1. Szepes – [Albert] apát

13.1.1. Pecsét (1264)

A: mandorla (kb. 45 × 30 mm)

M: álló főpap, jobbában pástorbot

K: gyöngysorok közé foglalt majuszkulás körirata: +SIGILLVM•ABBA[TIS]•DE•SCVPES

Pld/1: 1264 – DL 40058. – MOL V 8 1200., BTM 65.1115.

Irod: Repertorium 176.

13.2. Szepes – [János] apát

13.2.1. Pecsét (1295–1307)

A: mandorla (kb. 40 × 26 mm)

M: habitusba és kazulába öltözött, álló főpap

K: [- - -]LVM ABBATIS [- - -]

Pld/1: 1295. nov. 5. – Szepesi kápt. mlt. 2–6–6 (DF 272265.)

Pld/2: 1307 – DL 60961.

Megj: a DF felvételen csupán Pld/1 (függőpecsét) teteje látszik, Pld/2 sérült, hiányos.

7. kép. Konrád bélháromkúti apát
1390-i pecsétje
(DL 89562., Kat. 1.1.1.)

8. kép. A borsmonostori apát
1220 körüli pecsétje
(DL 777., Kat. 2.1.1.)

9. kép. A borsmonostori apát
1331-i pecsétje
(MOL V 2 247, Kat. 2.3.1.)

10. kép. Simon borsmonostori apát
1355-i pecsétje
(MOL V 2 340, Kat. 2.4.1.)

11. kép. Gergely ercsi apát 1452-i pecsétje
(DL 88260., Kat. 5.1.1.)

12. kép. A péterváradi apát 1302-i pecsétje
(BTM 65.1845, Kat. 9.2.1.)

13. kép. Blondellus pásztói apát 1342-i pecsétje
(*Békefi R.*: A pásztói i. m. II. 7., Kat 8.1.1.)

14. kép. István pilisi apát 1341-i pecsétje
(BTM 66.2133, Kat. 10.3.1.)

15. kép. Henrik pilisi apát 1377-i pecsétje
(Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 89-12-15,
Kat. 10.5.2.)

16. kép. Ulrik pilisi apát 1380-i pecsétje
(DL 18439., Kat. 10.6.1.)

17. kép. Hermann pilisi apát
1445-i pecsétje
(DL 44398., Kat. 10.8.1.)

18. kép. Mátyás pornói apát 1401-i pecsétje
(DL 42771., Kat. 11.1.1.)

19. kép. János viktringi (és pornói) apát
1525-i pecsétje
(DL 25315., Kat. 11.2.1.)

20. kép. A szepesi apát 1264-i pecsétje
(DL 40058., Kat. 13.1.1.)

21. kép. A szepesi apát 1307-i pecsétje
(DL 60961., Kat. 13.2.1.)

22. kép. Guido toplicai apát 1371-i ellenpecsétje (DL 5970., Kat. 14.2.2.)

23. kép. János toplicai apát 1432-i pecsétje (DL 80399., Kat. 14.4.1.)

24. kép. Barnabás toplicai apát 1455-i pecsétje (DL 14982., Kat. 14.5.1.)

25. kép. Poszojevics Orbán toplicai apátsági udvarbíró 1509-i gyűrűs pecsétje (DL 108153., Kat. 14.6.1.)

26. kép. A zirci perjel 1253-i pecsétje (MOL V 8 335, Kat. 16.1.1.)

27. kép. A zirci apát 1262-i pecsétje (BTM 65.1830., Kat. 16.2.1.)

28. kép. Egyed zirci apát 1366-i pecsétje (DL 69984., Kat. 16.5.1.)

29. kép. András zirci apát 1428-i pecsétje (DL 43747., Kat. 16.6.1.)

30. kép. A borsmonostori konvent (?) 1210 körüli pecsétje (DL 782., Kat. 2.10.1.)

31. kép. A gotói konvent 1460-i pecsétje
(DL 15490., Kat. 6.2.1.)

32. kép. A pilisi konvent 1341-i pecsétje
(DL 71357., Kat. 10.11.1.)

33. kép. A toplicai konvent 1384-i pecsétje
(DL 66543., Kat. 14.8.1.)

34. kép. A toplicai konvent 1399-i pecsétje
(DL 66548., Kat. 14.8.2.)

35. kép. A toplicai konvent 15. századi
tipáriumának lenyomata
(Repertorium 247., Kat. 14.8.3.)

36. kép. János toploci apát és a konvent
1402-i pecsétje
(HDA 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 3, Kat. 14.3.1. és 14.8.2.)

37. kép. János toplicai apát és a konvent 1402-i pecsétje
(HDA 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 4, Kat. 14.3.1. és 14.8.2.)

13.3. Szepes – [János] apát

13.3.1. *Pecset (1314–1315)*

A: mandorla (kb. 38 × 29 mm)

M: habitusba és kazulába öltözött, jobb kezében maga előtt nyitott könyvet tartó, álló főpap

K: gyöngysorok közé foglalt majuszkulás köriratának töredéke: [- -]LVM AB[- -]

Pld/1: 1314. jún. 29. – MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. 58 (DF 243704.)

Pld/2: 1315. ápr. 17. – Szepesi prépostság lt. 25 (DF 264139.) – BTM 66.2119.

Irod: RS I. 1217. sz., II. 27. sz.

Megj: Pld/1 töredékes, az oklevéltől elvált állapotban maradt fenn

13.4. Szepes – [Vilmos] apát

13.4.1. *Pecset (1326–1328)*

A: mandorla (kb. 42 × 26 mm)

M: pásztorbotot tartó, álló főpap alakja

K: pálcák közé foglalt, majuszkulás körirata: SIGILLVM FRATRIS [- -] ABBATIS DE [S]CEPVS

Pld/1: 1326. ápr. 10. – MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. 104 (DF 244312.)

Pld/2: 1326. ápr. 29. – Poprád város lt. 9 (DF 280297.)

Pld/3: 1328. ápr. 19. – PL, Archivum ecclesiasticum vetus 25–2 (DF 248981.)

Pld/4: 1328 – Poprád város lt. 11 (DF 280298.) – Rossz minőségű fényképei: *Vencko, J.*: Dejiny štiavnického opátstva i. m. 48., vö. uo. 32.; *Deáky H.*: A savniki i. m. 46–47. közti tábla.

Megj: Pld/3 alsó harmada letört

13.5. Szepes – János apát

13.5.1. *Pecset (1370 körül)*

A: mandorla

Pld/1: 1370 körül – Leleszi konvent mlt. 1300–204 (DF 233811.)

Megj: a zárópecset igen töredékes, közepe kipergett, köriratából a DF fotóján semmi sem vehető ki.

13.6. Szepes – Zsigmond apát

13.6.1. *Pecset (1420)*

Pld/1: 1420. márc. 24. – Szepesi kápt. mlt. 11–2–34 (DF 272756.)

Megj: kizárólag közlésből ismert: ZsO VII. 1541. sz.

14.1. Toplica – [Mátyás] apát

14.1.1. *Pecset (1278)*

A: mandorla (kb. 45 × 30 mm)

M: álló apát alakja, jobb kezében pásztorbot

K: pálcák közé foglalt majuszkulás körirata: [+] SIGILLVM [- -]

Pld/1: 1278. nov. 6/7. – DL 86849. (4. pecset) – MOL V 8 825.

Megj: ábrája alapján (álló főpap) az oklevélen függő 10 pecset közül a 3. (MOL V 8 824.) is lehetne Mátyás apát pecsétje. Körirata olvashatatlan. Mindkét szóba jöhető pecset meglehetősen kopott. Mátyás apát a diploma *intitulatió*ájában a 3. helyen szerepel.

14.2. Toplica – Guido apát

14.2.1. *Pecset (1366)*

A: mandorla (kb. 52 × 31 mm)

Pld/1: 1366. nov. 11. – DL 77382.

Megj: a pecsetviasz szinte teljesen lepergett, az ábrázolásból és a köriratból semmi sem látszik

14.2.2. *Ellenpecset (1371)*A: kör ($d = 29$ mm)M: (valószínűleg) apró keresztekkel díszített rombuszmustrás háttér, bal oldalról ruházattal fedett, díszes pásztorbotot tartó kar nyúlik be
K: pontsorok közé foglalva, majuszkulával: CONTRASIGILLVM(M)•MON[(AS)T]ERII•DE•THOPLICAPld/1: 1371. nov. 11. – DL 5970. – BTM 64.392. – Fényképe: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. XXXIX. tábla 1. kép; *Repertorium* 246. 6. kép; *Kumorovitz L. B.*: Pecséthasználat i. m. V. 38. sz.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. XVI. tábla 50.2.Irod: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek 222–223.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 89.Megj: a pecset Takács Imre véleményével szemben nem a konventé, hanem az apaté, hiszen pásztorbotot ábrázol, ami az apáti hivatal jelképe. A pecset által megerősített oklevelet Guido apát saját nevében bocsátotta ki, a konvent nem szerepel az *intitulatió*ban. Harmadik érvül fölhozhatjuk, hogy ellenpecsétet csak a testület vezetője szokott használni. A körirat ennek csak látszólag mond ellent, hiszen a *monasterium* nem azonos a *conventus*szal. A ciszterci központi szabályozás szerint az apát ellenpecsétjének körirata lehetett „contrasigillum talis abbatie”, vö. fentebb, 9–11. jz., illetve *Lucet, B.*: Les codifications (1237–1257) i. m. 298. (VIII. 1.).

14.3. Toplica – János apát

14.3.1. *Pecset (1402)*

A: mandorla

M: gótikus mezőben jobbjában pásztorbotot, baljában könyvet tartó főpap áll

K: gyöngysorral övezett körirata töredékes és olvashatatlan

Pld/1: 1402 – Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 3 (DL 34681. [Acta Paulinorum ZLATH 3]).

Pld/2: 1402 – Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 4 (DL 34682. [Acta Paulinorum ZLATH 4]) – Fényképe: *Repertorium* 246. 7. kép

Megj: a függőpecset szélé töredezett.

14.4. Toplica – János apát

14.4.1. *Pecset (1432)*A: kör ($d = 24$ mm)

M: majuszkulás M betű, fölötté lilimos korona

K: kopott, olvashatatlan

Pld/1: 1432 – DL 80399.

Irod: *Zichy VIII.* 485.14.4.2. *Pecset (1434–1435)*

A: mandorla

M: gótikus mezőben főpapi apáti alak, jobbjában pásztorbot, baljában könyv

Pld/1: 1434. máj. 5. – Zágrábi érseki lt. Donationalia 58 (DF 252390.)

Pld/2: 1435. nov. 29. – Zágrábi érseki lt. Donationalia 60 (DF 252392.)

Megj: Pld/1: a DF felvételén csupán a jó állapotú pecset szélé látható

14.5. Toplica – Barnabás apát

14.5.1. *Pecset (1455)*

A: kör ($d = 31$ mm)

M: csípőtől fölfelé ábrázolt főpapi alak, jobb kezében pásztorbot

K: pálcával keretelt minuszkulás körirata: [- -] toplicza

Pld/1: 1455. jún. 13. – DL 14964.

Pld/2: 1455. aug. 3. – DL 14982. (papírfelzetes) – MOL V 8 930.

14.6. Toplica – [Poszojevics Orbán apátsági udvarbíró]

14.6.1. *Gyűrűspecstét (1509)*

A: ovális (kb. 20×17 mm)

M: gyöngysorba foglalt homorú oldalú doborpajzs, fölötte ponttal elválasztott P és V majuszkula. A címer mezőjében egy számos hajtásra oszló, virágzó növény látható.

Pld/1: 1509. ápr. 25. – DL 108153.

14.7. Toplica – András apát

14.7.1. *Pecstét (1523)*

Pld/1: 1523. ápr. 24. – Zágrábi érseki lt. Donationalia 152 (DF 268050.)

15.1. Zágráb – János apát

15.1.1. *Pecstét (1439)*

A: mandorla

Pld/1: 1439. jún. 27. – Zágráb város lt. Diplomata 5–90 (DF 255471.)

Megj: a DF-fényképen csupán annyi vehető ki, hogy a rányomott pecstét jó állapotban van (csak teteje látszik)

16.1. Zirci perjel

16.1.1. *Pecstét (1253)*

A: mandorla (kb. 37×23 mm)

M: villás farkú hal, alatta stilizált hullámok

K: majuszkulás, pálcával keretelt körirata: AVE MARI[A G] RA(TIA) PLENA

Pld/1: 1253. nov. 18. (?) – Veszprémi kápt. mlt. Szalad. Cott. Dec. 3 (DF 200650.) – MOL V 8 335., BTM 65.1828.

Irod: *Érszegi G.–Solymosi L.: Veszprém város i. m. 112.*

16.2. Zirci apát

16.2.1. *Pecstét (1262)*

A: mandorla (kb. 32×25 mm)

M: álló apáti alak

K: [- -]BATIS DE BOC[- -]

1262. máj. 8. – Veszprémi kápt. mlt. Veszpr. eccl. et capit. 11 (DF 200659.) – BTM 65.1830. – Kis méretű fényképe: Repertorium 244.

2. kép

Irod: Repertorium 212.; *Solymosi L.: Bencés konventek i. m. 133. 71. jz.*

Megj: igen rossz állapot, csonka

16.3. Zirc – [Jakab] apát

16.3.1. *Pecstét (1296)*

A: mandorla (kb. 46×24 mm)

M: álló, miseruhába (?) öltözött főpapi alak, jobbában pásztorbot

K: [+S(IGILLVM) A]BBA(T)IS V(IRGINIS) GLORIO(S)E IN BOCAN

Pld/1: 1296. máj. 25. – Veszprémi érseki lt. Oklevelek, Alba 3 (DF 200058.) – BTM 65.1839. – Fényképe: Repertorium 247. 10. kép

Pld/2: 1295–1297 körül – Veszprémi érseki lt. Oklevelek, Miscellanea 114 (DF 283099.)

Irod: Repertorium 212.

Megj: Pld/2 igen töredékes, csupán a köriratból látszik néhány betű. Feltehetően e (teljesen kipergett) pecstét helye látszik DF 283108 (1315–1322) versóján is.

16.4. Zirc – [Odo] apát

16.4.1. *Pecstét (1333)*

A: mandorla (kb. 49×29 mm)

M: rombuszmustrás mezőben álló főpapi alak

K: majuszkulákkal: S(IGILLVM)•ABBATIS•DE•[- -]BOCA[N]

Pld/1: 1333 – PL, Archivum ecclesiasticum vetus 13 (DF 248971.)

Pld/2: 1333 – PL, Eszt. kápt. mlt. 44–1–8 (DF 237281.)

Pld/3: 1333 – PL, Eszt. kápt. mlt. 44–2–8 (DF 237306.)

Megj: a három példányban fennmaradt oklevelet a pilisi és a zirci apát adta ki, mindhárom diplomán a két-két függőpecstéből a jobb oldali maradt meg (az is kopottan). Az *intitulatio* sorrendjéből következően ez a zirci apáté.

16.5. Zirc – Egyed apát

16.5.1. *Pecstét (1366)*

A: mandorla (kb. 52×34 mm)

M: álló főpapi alak

K: két gyöngysor közé foglalt majuszkulás körirat: S[- -] EGIDII [ABBATI]S DE•BOC(C)AM

Pld/1: 1366. júl. 11. – DL 69984. (bal oldali)

Irod: Repertorium 212.

Megj: kipergett, hiányos zárópecstét

16.6. Zirc – András apát

16.6.1. *Pecstét (1416–1428)*

A: mandorla (kb. 49×32 mm)

M: gótikus architektúrában álló főpapi alak, jobbában pásztorbot, lábai mellett balra és jobbra, bal keze mellett és fejétől balra egy-egy (összesen négy) hatágú csillag

K: két gyöngysor közé foglalt minuszkulás körirat: [+sigillu]m•fratris•andree•abbatis•d[e]•cyr[cz]

Pld/1: 1416. nov. 27. – Veszprémi kápt. mlt. Veszpr. eccl. et capit. 34 (DF 201194.) – MOL V 8 398.

Pld/2: 1428. máj. 25. – DL 43747. – BTM 65.1233.

2. Konventi pecsétetek

2.10. Borsmonostori konvent (?)

2.10.1. *Pecstét (1206–1218 körül)*

A: kör ($d = 27$ mm)

M: stilizált dombon álló görög kereszt, mellette kétoldalt egy-egy négyágú csillag (?), a halom alatt A és ω betűk

K: pálcákkal keretelt majuszkulás körirata kopott, olvashatatlan: + O S[- -]O[- -]AIAM

Pld/1: 1206–1218 – PBFL Capsa 47–V (DF 208290.) – A diploma és pecsétjeinek fényképe rövid leírással: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma ezer éve. I–III. (Szerk. Takács Imre). Pannonhalma, 1996. III. 248. (Szovák Kornél, Nagy Imre nyomán)

Pld/2: 1206–1218 – DL 782. – MOL V 2 246., BTM 64.82.

Megj: a pecséttel Iván királyi vitéz végrendeletét erősítették meg. A chirographált, két példányban fennmaradt testamentum kedvezményezettjei Iván feleségén és gyermekein kívül a szentmáriahegyi monostor szerzetesei, akik tanúként voltak jelen az oklevél kiállításánál. A pecsét azonosítása kérdéses, mivel körirata olvashatatlan. Az oklevélre és pecsétjeire facsimiléjének imént idézett leírásán túl ld. *Kumorovitz L. B.*: Pecséthasználat i. m. 62.

2.10.2. Pecsét (1381)

Pld/1: 1381. júl. 6. – Arhiv Hrvatske Akademije (Zágráb) D–VI–56 (DF 230612.)

Megj: a felvételen a kör alakú függőpecsét ábrázolása nem vehető ki

3.3. Cikádori konvent

3.3.1. Pecsét (1382)

A: kör

M: gótikus mennyezet alatt trónuson ülő Madonna bal karján a kised Jézust tartja

K: gótikus majuszkulás körirat: ++++ S(IGILLVM) CONVENTVS MONAST(ERI) DE CICADOR

Pld/1: 1382. máj. 14. – Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 48–13–5 – Fényképe: *Békefi R.*: A cikádori i. m. 41.

Irod: *Békefi R.*: A cikádori i. m. 111.; Repertorium 86.

6.2. Gotói konvent

6.2.1. Pecsét (1460)

A: kör ($d = 39$ mm)

M: trónuson ülő koronás Madonna ölében a kis Jézussal, akit bal kezével tart, és aki anyjára néz. A Madonna két oldalán nagy, virágzó növények.

K: pálcák közé foglalva, majuszkulával: +S(IGILLVM)•CONVENTVS•[- -]•HONESTIS•VALLIS•I(N)•POS(E)GA

Pld/1: 1460. aug. 20. – DL 15490. – MOL V 2 267., BTM 64.632.

7.4. Kerci konvent

7.4.1. Pecsét (1353–1430)

A: kör ($d = 40$ mm)

M: deréktől fölfelé ábrázolt Madonna, ölében (tőle balra) a kis Jézus, két oldalán egy-egy gyertyatartó, bennük gyertya

K: majuszkulákkal: +SIGILLVM CONVENTVS DE CANDELA

Pld/1 (?): 1353. szept. 1. – Erdélyi kápt. mlt. 1–155 (DF 277330.) (a pecsét Repertorium 117. szerint megvan)

Pld/2: 1430. okt. 31. – Szász Nemzeti lt. Urkunden 2–58 (DF 244703.) – Fényképe: Repertorium 246. 5. kép

Megj: Henrik közjegyző 1439-ben részletesen leírta a saját, csak átírásból ismert okleveléhez függesztett pecsétet. Ez a pecsét valószínűleg azonos az 1353-i diplomán függő pecséttel. Repertorium 117.

9.4. Péterváradai konvent

9.4.1. Pecsét (1407)

A: mandorla

Pld/1: 1407. jún. 2. – Kassa város lt. Schwarzenbachiana 56 (DF 270097.)

Megj: a rányomott pecsét papírfelzetes, csupán alakja vehető ki

9.5. Péterváradai konvent

9.5.1. Pecsét (1484)

K: S(IGILLVM) CONVENTVS BEATE MARIE BELEFONTIS
Pld/1: 1484. aug. 24. – Lappang, Repertorium 138. szerint Pozsonyban őrizték (Štátny Národný Archív SR), vö. *Takács Miklós*: A belakúti/péterváradai ciszterci monostor. Újvidék, 1989. 33–34.

10.11. Pilisi konvent

10.11.1. Pecsét (1340–1377)

A: kör ($d = 35$ mm)

M: hosszúkás trónuson ülő Madonna, glóriás fején liliomos korona. Jobb kezével átöleli a térdén álló gyermek Jézust. A Madonna mindkét oldalán liliomos korona. A mező jobb oldalán egy csillag (a nap) stilizált ábrázolása.

K: gyöngyosorok közé foglalt majuszkulás körirata: +S(IGILLVM) CO(N)VENTVS BE(ATE) MARIE D(E) PELIS

Pld/1: 1340. okt. 3. – DL 71356. (*Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255. szerint, a pecsét ma lappang)

Pld/2: 1341. máj. 3. – PL, Eszt. kápt. hh. lt. 53–5–7 (DF 209028.) – BTM 66.2132. – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255.; MES III. 6. tábla

Pld/3: 1341. júl. 22. – DL 71357. – MOL V 8 780. – Fényképe: Művészettörténet II. 115. 313/2.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. XII. tábla 37.1.

Pld/4: 1361 – Pozsony város lt. 180 (DF 238800.)

Pld/5: 1366. aug. 24. – PL, Acta radicalia 155 (DF 248759.) (jobb oldala csonka)

Pld/6: 1377. okt. 25. – Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 46–6–9

Irod: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255., 337.; Művészettörténet II. 661.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 77–78.

12.1. Szentgotthárdi konvent

12.1.1. Pecsét (1489)

A: kör ($d = 60$ mm)

M: trónuson ülő, glóriás Madonna, bal kezében háromágú virágot tart, jobbján a szintén dicsfénytől övezett gyermek Jézus

K: gyöngyosorokkal keretelt, majuszkulás körirata: +S(IGILLVM)•CONVENTVS•DE•SA(NC)TO•GOTTHARDO

Pld/1: 1489. okt. 13. – DL 101084. (a pecsét lappang) – Fotója: *Zlinszkyne Sternegg M.*: A szentgotthárdi ciszterci apátság i. m. 369., vö. uo. 522. 17. jz.

Irod: *Kalász Elek*: A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a középkorban. Bp., 1932. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 5.) 169. 51. jz. (leírás); *Valter Ilona*: Szentgotthárd története a mohácsi veszig. In: Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. (Szerk. Kuntár Lajos–Szabó László.) Szombathely, 1981. 29–80., különösen 70., 77. 135. jz.

13.7. Szepesti konvent

13.7.1. Pecsét (1326–1329)

A: kör ($d = 37$ mm)

M: kétosztású gótikus fölkében egy angyal és a Madonna áll

K: pálcával keretelt gótikus majuszkulás körirata: S(IGILLVM) CONVENTVS GLORIOSE VIRGINIS DE SCEPVS

Pld/1: 1326. ápr. 10. – MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. A5 (DF 244312.)

Pld/2: 1328 – Poprád város lt. 11 (DF 280298.) – Rossz minőségű fényképei irodalommal: *Vencko, J.*: Dejiny štiavnického opátstva i. m. 48.; *Deáky H.*: A savniki i. m. 46–47. közti tábla.

Pld/3: 1329. jún. 29. után – Szepesi kápt. mlt. 5–3–4 (DF 272374.)

14.8. Toplicai konvent

14.8.1. Pecsét (1384)

A: kör ($d = 40$ mm)

M: az aszimmetrikus mező jobb oldalán támla nélküli trónuson ülő Madonna, glóriás fején háromágú, nyitott korona. Mária lába a körirat sávjában elhelyezett, mérművel áttört, architektonikus konzolon nyugszik. Bal karján a kis Jézus, aki anyjához bújik, és arcát feléje fordítja. A Madonnától jobbra, illetve mögötte magas, lándzsalevelű (virágzó?) növény emelkedik. Mária bal oldalán hasított címerpajzs található. Ennek jobb oldalán Anjou-liliom (volt), a bal oldali mező háromszor vágott. A pajzs tetején Máriát köszöntő angyal áll. K: gyöngy sorok közé foglalt majuszkulás körirata: +S(IGILLVM)•CONVENTVS•S(ANCTE)•MARIE•D(E)•TOPLICA

Pld/1: 1384. márc. 17. – DL 66543. – MOL V 8 606., BTM 65.1482. – Fényképe: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. XXXVIII. tábla 1. kép; *Művészettörténet II.* 249. 764/4.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. XVI. tábla 50.1.

Irod: *Németh A.*: *Topuszkói pecsétek 221.*; *Művészettörténet I. II.* 676.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 89.

14.8.2. Pecsét (1399–1412)

A: kör ($d = 38$ mm)

M: középen befelé dőlve támla nélküli trónuson, kétoldalt kilógó párnán a Madonna ül, dicsfénytől övezett fején háromágú, nyitott korona. Bal karjával tartja az ölében álló gyermek Jézust, aki karjával anyja nyakába kapaszkodik. Bal oldalukon pólyás, Anjou-liliomos címerpajzs; ezen hajlított térdű, kiterjesztett szárnyú angyal áll. A háttér apró csillagokkal díszített.

K: pontsorok közé foglalt, majuszkulás körirat: [+S(IGILLVM)•CONVENTVS•S(ANCTE)•MARIE•D(E)•TOPLICA

Pld/1: 1399. jún. 18. – DL 66548. – BTM 65.1485. – Fotója: *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. XVI. tábla 50.3.

Pld/2: 1402 – Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostan Zlat na Petrovoj Gori br. 3 (DL 34681. [Acta Paulinorum ZLATH 3]).

Pld/3: 1402 – Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostan Zlat na Petrovoj Gori br. 4 (DL 34682. [Acta Paulinorum ZLATH 4]) – Fényképe: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. XXXVIII. tábla 2. kép; *Repertorium 246.* 7. kép.

Pld/4 (?): 1412. máj. 3. – Zágrábi érseki lt. Donationalia 37 (DF 252369.)

Irod: *Németh A.*: *Topuszkói pecsétek 222.*; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 90.

Megj: a tipárium pontosan követte az előzőt, amelynek 1384. évi lenyomatát ismerjük.

14.8.3. Pecsétnyomó (15. század első fele)

A: kör ($d = 51$ mm)

M: a mező jobb oldalán drapériáktól eltakart széken a Madonna ül, fejét kendő keríti, jobb karján a ruhátlan gyermek Jézus. Mindkettőjük feje körül dicsfény. Jobb oldalukon (mögöttük) három ötszirmű virág. Mária fejétől balra ötágú csillag. A képmező bal oldalának alsó részén hasított címerpajzs; jobb oldalán Anjou-liliom, bal oldala háromszor vágott. A címerpajzson Mária felé forduló angyal térdel. A háttérben stilizált leveles ágak.

K: gyöngy sorok közé foglalt minusz kulás körirata (a szavak között indadás): +•sigillvm•conventvs•sancte•marie•de•toplicza•

Ny: sárgaréz tipárium – Magyar Nemzeti Múzeum, pecsétnyomógyűjt. 112/1872.6 – Lenyomatának fényképe: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. XXXIX. tábla 2. kép; *Repertorium 247.* 11. kép

Irod: *Németh A.*: *Topuszkói pecsétek 223–224.*; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 89.

15.2. Zágrábi konvent

15.2.1. Pecsét (1496)

Pld/1: 1496 – Zágrábi kápt. lt. Acta antiqua 109–13 (DF 257095.)

Megj: a felvételen a csonka, eredetileg kör alakú függőpecsét ábrázolása nem vehető ki

16.7. Zirci konvent

16.7.1. Titkospecsét (1418–1423)

A: kör ($d = 15$ mm)

M: Mária, ölében bal keze felől a gyermek Jézus

K: mindkét lenyomat gyöngy sorokkal keretelt felirata olvashatatlán

Pld/1: 1418. máj. 17. – DL 43398.

Pld/2: 1423. dec. 21. – DL 43575.

Megj: A pecsétet DL 43575. *corroboratio*ja nevezi titkosnak: Quit-tamus cum presentí kartha secreti nostri munimine roborata{m}.

